

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra Pedagogiky

Bakalářská práce

Eva Kramplová

**Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti ve
škole a v rodině**

Education to economy and financial literacy through family and school

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Poděkování

Velice děkuji PhDr. Jitce Lorenzové, Ph.D. za laskavé a podnětné vedení práce, účastníkům obou výzkumů za ochotu se podělit o své názory a v neposlední řadě své rodině, za trpělivost a podporu po dobu mého studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze 12. 12. 2016

Eva Kramplová

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá otázkou výchovy dětí k finanční a ekonomické gramotnosti ve škole a v rodině. Finanční a ekonomická gramotnost je jedním z důležitých témat současné doby. Teoretická část práce předkládá různé pohledy na tuto problematiku. Výchova k finanční gramotnosti je stejně tak otázkou získávání odborných znalostí, jako věcí postojů, charakteru a hodnot člověka. Práce se zabývá legislativními východisky a podrobně analyzuje Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání v oblasti finanční a ekonomické gramotnosti. Předkládá konkrétní návrhy struktury vyučovací hodiny pro žáky 1. a 2. stupně základní školy. Další část práce se zaměřuje na možnosti výchovy v rodině, která má v procesu výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti nezastupitelnou roli.

Empirická část práce představuje výsledky dvou samostatných výzkumů. První se zabýval otázkou, jak současní učitelé realizují v praxi základní školy výuku finanční gramotnosti. Druhý výzkum se zaměřuje na mladé dospělé ve věku 18 – 26 let a jejich znalost základních ekonomických pojmů na pozadí subjektivního hodnocení jejich rodiny a školy.

Abstract:

This thesis deals with the education of children to economic and financial literacy at school and in family. Financial and economic literacy is one of the most important topics of the present days. The theoretical part of this thesis demonstrates different views on this issue. Education to financial literacy is a question of expertise just as a matter of attitude, character and human values. This thesis deals with the legal basis and analyses the Framework educational program for primary education to financial and economic literacy in detail. It presents a particular suggestion of a lesson structure for students of a primary school. The following part focuses on the possibilities of education in the family which places an irreplaceable role in the procedure of education to economic and financial literacy.

The empirical part of this thesis presents the results of two separate researches. The first dealt with the issue of how current teachers explain and train financial literacy in primary schools. The second research focuses on young adults aged 18-26 years and their knowledge of basic economic terms, in the background of a subjective assessment of their family and school.

Klíčová slova:

finanční gramotnost, ekonomická gramotnost, rodina, výchova, škola, vzdělávání, klíčové kompetence

Key Words:

financial literacy , economic literacy , family, education , school, learning , key competencies

Obsah

1. Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
2. Finanční a ekonomická gramotnost	9
2.1. Co je myšleno finanční gramotností.....	9
2.2. Co je myšleno ekonomickou gramotností	10
2.3. Sociální kontext finanční a ekonomické gramotnosti	11
2.4. Psychologický kontext finanční a ekonomické gramotnosti.....	14
2.4.1. Ekonomický blahobyt.....	15
2.4.2. Psychická zátěž a stres.....	16
3. Základní východiska výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti.....	18
3.1. Mezinárodní rámec výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti	18
3.2. Legislativní východiska výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti v ČR.....	25
4. Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti na základní škole.....	27
4.1. Klíčové kompetence	27
4.2. Cíle základního vzdělávání podle RVP.....	27
4.3. Finanční a ekonomická gramotnost v RVP ZV	28
4.3.1. Finanční gramotnost pro 1. stupeň ZŠ.....	29
4.3.2. Finanční gramotnost pro 2. stupeň ZŠ.....	31
4.4. Metodická podpora učitelům.....	36
4.5. Příklady vyučování finanční gramotnosti ve škole	37
4.5.1. Umíš se bránit před nákupem a po něm?.....	37
4.5.2. Kudy vlastně putují peníze	41
5. Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině	45
5.1. Základní východiska výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině	46
5.2. Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti v praxi.....	47

6. Závěr teoretické části.....	49
EMPIRICKÁ ČÁST	51
7. Jak realizují současní učitelé výuku finanční gramotnosti v praxi	51
7.1. Cíl výzkumu	51
7.2. Metodologie sběru dat	51
7.3. Výzkumný vzorek	51
7.4. Výsledky výzkumu.....	52
8. Znalost základních ekonomických pojmů u mladých dospělých	55
8.1. Cíl výzkumu	55
8.2. Metodologie sběru dat	55
8.2.1. Index finanční gramotnosti.....	55
8.3. Výzkumný vzorek	56
8.4. Výsledky výzkumu znalosti základních ekonomických pojmů	56
9. Zhodnocení empirické části.....	59
10. Závěr.....	61
Použitá literatura a zdroje.....	63
Seznam obrázků	65
Seznam grafů	65
Seznam zkratk	65

1. Úvod

Potřeba výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti se stala velkým tématem posledních let, a to nejen u dětí, ale i u dospělých. Důvodem byla a je především prudce rostoucí zadluženost obyvatel a s ní související negativní jevy jako nezaměstnanost, sociální vyloučení, chudoba i trestná činnost. Žijeme v době, kdy jsme pod obrovským tlakem médií, která doslova diktují, co je správné, co máme chtít a jak máme žít. Ubránit se takovému tlaku vůbec není snadné. Naopak velmi snadné bylo v posledních letech získat půjčku téměř na cokoli. Dopady neuvážlivých ekonomických a finančních rozhodnutí mohou významně nepříznivě ovlivnit kvalitu života jednotlivce i celých rodin na mnoho let dopředu.

Finanční a ekonomická gramotnost je celosvětovou otázkou. Tato práce se věnuje primárně výchově k finanční a ekonomické gramotnosti v poměrech České republiky, zahraniční zdroje využívá především jako inspiraci a pro srovnání přístupu k aktuálním tématům výchovy.

Na finanční a ekonomickou gramotnost nahlížím jako na dvě samostatné, avšak vzájemně propojené složky, **kognitivní**, která definuje, co by měl člověk vědět a umět, a **behaviorální**, o tom, jak by se měl chovat. Pro efektivní fungování v tržním hospodářství jsou nutné obě části, jedna bez druhé neznamena v reálném světě ekonomie a financí mnoho. Kognitivní obsah je možné definovat jako praktické znalosti o tom, jak platit, jak spořit, co je to úvěr, jak hospodařit a vyjít se svým příjmem, jak splácet dluhy, jak platit daně, jak chytře nakupovat, jak si najít a udržet zaměstnání, jak se bránit bezpráví a manipulaci, a také o schopnosti počítat, logicky myslet a porozumět odborným termínům a textům apod. Behaviorální obsah představuje pojmy jako zodpovědnost, spolehlivost, kritické přemýšlení, životní postoje a priority, přizpůsobivost, zvědavost, odvaha k rozhodování, ale také empatie, spolupráce a efektivní komunikace.

Domnívám se, že **finanční a ekonomická gramotnost je věcí znalostí stejnou měrou jako postojů, charakteru a hodnot.**

Jaká jsou základní východiska a jaké možnosti má ve výchově k finanční a ekonomické gramotnosti škola a jaké rodina analyzuji v jednotlivých kapitolách teoretické části této práce.

Empirická část ukazuje, jak současní učitelé realizují výuku k finanční a ekonomické gramotnosti ve vybraných školách a jaké jsou reálné znalosti ekonomických pojmů u mladých dospělých, kteří studovali v době, kdy finanční a ekonomické vzdělání nebylo součástí kurikula základních škol.

TEORETICKÁ ČÁST

2. Finanční a ekonomická gramotnost

2.1. Co je myšleno finanční gramotností

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“¹

Mareš používá termín **gramotnost**, resp. školní gramotnost v souvislosti s průběhem učení a chápe jej jako využití náročnějších myšlenkových operací pro pochopení významů slov a formulací tak, že bude žák schopen si vytvářet vlastní formulace.² Helus označuje jako náležitý úkol dnešního školství zabezpečení tzv. **funkční gramotnosti**, ...*schopnosti aktivně využívat to, co víme a umíme, co jsme se naučili. Poukazujeme tedy na vědění, které „pracuje“, kdykoli se máme rozhodovat, řešit nové situace, pochopit problém a hledat způsoby řešení“³*

Na základě těchto výkladů můžeme pojem finanční a ekonomická gramotnost chápat jako cílový stav procesu učení, kdy žák pochopí obecné principy i dílčí mechanismy v oblasti ekonomiky tak, že je schopen je efektivně používat v různých obdobích svého života.

Škola s pojmem gramotnost běžně pracuje. Setkáme se s výukou čtenářské, matematické nebo například zdravotní gramotnosti. Finanční gramotnost ve škole je pojímána jako osvojení si ekonomických a finančních pojmů a dovedností. Národní strategie finančního vzdělávání pojí finanční gramotnost se třemi dílčími gramotnostmi:

- **gramotnost numerická** = schopnost využít matematického aparátu k řešení numerických úloh se vztahem k financím
- **gramotnost informační** = schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit relevantní informace v kontextu finanční gramotnosti

¹ Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, str. 11

² Mareš, Pedagogická psychologie, 2013, str. 109

³ Helus, Sociální psychologie pro pedagogy, 2015, str. 286

- **gramotnost právní** = schopnost orientovat se v právním systému, mít přehled v právech a povinnostech občana, vědět kam se obrátit o pomoc v tíživé životní situaci

Finanční gramotnost jako výchovný cíl je chápána především jako schopnost správy osobních a rodinných financí a dále se člení do tří tematických oblastí:⁴

- **Peněžní gramotnost** – správa hotovosti, bezhotovostní transakce, platební nástroje, bezpečnost platebních transakcí apod.
- **Cenová gramotnost** – porozumění cenovým mechanismům, ceny zboží, inflace, nákup zboží, záruční doby, reklamace apod.
- **Rozpočtová gramotnost** – kompetence pro správu osobního a rodinného rozpočtu
 - Správa **finančních aktiv** – vklady, investice, pojištění
 - Správa **finančních závazků** – úvěry, půjčky, daně a zákonné odvody

2.2. Co je myšleno ekonomickou gramotností

Dokument Národní strategie finančního vzdělávání vidí finanční gramotnost jako součást širšího pojmu **ekonomická gramotnost, která formuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje** občanů, aby dokázali žít a uplatnit se v současné společnosti.⁵

Jestliže ekonomickou gramotnost chápeme jako určitý rámec ke znalostem a dovednostem finanční gramotnosti, pak klíčový význam leží v oblasti **názorů, hodnot a postojů**. Právě ony významně ovlivňují **ekonomické rozhodování**.

- **názory** – přesvědčení o pravdivosti skutečností, informací a postupů
- **hodnoty** – vnitřní standardy, kterými posuzujeme chování své vlastní i chování druhých, přesvědčení o morální a etické správnosti či nesprávnosti
- **postoje** – emocionálně zabarvený hodnotící vztah k dané věci či skutečnosti, vystavěný na základě dosavadní zkušenosti, a to jak přímé, tak zprostředkované

„Cílem je, aby se děti dokázaly zorientovat v současné společnosti, byly přiměřeně hospodárné, přiměřeně opatrné a rozvážné, ale zároveň s ochotou riskovat. Aby rozuměly

⁴ Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, str. 12

⁵ Národní strategie finančního vzdělávání, 2010, str. 12

zákonitostem ekonomického světa, dokázaly spravovat své peníze a věděly, že mohou mít jen to, na co dosáhnou.“⁶

Smyslem výchovy k ekonomické gramotnosti je připravit a naučit žáky nejen uvážlivě spravovat své finance, ale také plánovat do budoucna, moudře se rozhodovat v klíčových okamžicích života, jako např. výběru vzdělání, zaměstnání, založení rodiny apod. A v neposlední řadě si poradit i v těžkých životních situacích, jako je např. ztráta zaměstnání, nemoc nebo odchod do důchodu.

Jistě není možné říci, že kvalitní vzdělání zajistí všem dostatečné finanční prostředky a skvělé zaměstnání, ale v každém případě platí, že kvalitní vzdělání v oblasti finanční a ekonomické gramotnosti pomůže eliminovat rizika vážných chyb z nevědomosti.

2.3. Sociální kontext finanční a ekonomické gramotnosti

Ekonomická realita a svět financí jsou nedílnou součástí našich životů. Orientovat se v této oblasti je v dnešním světě zcela nezbytné, aby člověk mohl činit dobrá a kvalifikovaná rozhodnutí, která často ovlivní kvalitu jeho života na mnoho let dopředu.

Z pohledu sociologie i ekonomie je nahlíženo na člověka ze dvou úhlů pohledu. Jeden vidí člověka jako **objekt** podléhající **vnějším vlivům společnosti**, a druhý nahlíží na člověka jako na **subjekt**, který je **aktivní a čínorodý ve svém jednání a sám ovlivňuje okolí**.⁷

Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti připravuje budoucího dospělého člověka:

- občana ČR s právy a povinnostmi danými legislativou
- občana spotřebitele
- občana střadatele úspor
- občana daňového poplatníka
- občana podnikatele / zaměstnance
- občana rodiče
- občana dlužníka / věřitele
- občana voliče
- občana souseda, obyvatele komunity
- občana ochránce životního prostředí
- občana pluralitní společnosti

⁶ Peníze ve volném čase, str. 7

⁷ Helus, Sociální psychologie pro pedagogy, 2015, str. 58

- občana sociálně stratifikované společnosti
- občana podrobného tlaku mediálních a marketingových strategií
- občana v době hrozby terorismu a jiných nebezpečí

Každá z těchto sociálních rolí v sobě nese předem daná očekávání společnosti, která samozřejmě nejsou jen ekonomická, ale mají především podobu očekávaného chování, jednání a rozhodování. Některé role člověk zastává dlouhodobě, jiné jen v časově omezeném úseku. Může dojít i k určitému konfliktu rolí, které člověk v jeden okamžik zastává. Dobré finanční a ekonomické vzdělání může některá z těchto rozhodnutí ulehčit. Hlavní přínos výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti leží v určité prevenci budoucích potíží. Vzdělaný občan spotřebitel vybírá uvážlivě zboží před nákupem, bezpečně platí, zná svá práva a umí reklamovat zboží. Vzdělaný občan dlužník sjednává půjčky a úvěry jen za předpokladu, že je schopen je splácet a pokud tuto schopnost ztratí, aktivně situaci řeší. Vzdělaný občan střadatel cílevědomě spoří a uvážlivě, s přiměřeným rizikem, investuje. Vzdělaný občan rodič je schopen spravovat rodinný rozpočet, zajistit základní potřeby své rodiny a učit své děti hospodárnosti a dalším kompetencím pro život v tržním hospodářství. Vzdělaný občan se nestane „kořistí“ obchodníků. Vzdělaný občan aktivně ovlivňuje kvalitu svého života.

Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti je z hlediska sociální psychologie procesem tzv. **socializace**. Jedinec si osvojuje takové vlastnosti a dovednosti, které preferuje a současně vyžaduje společnost, ve které žije. Každá společnost má zcela konkrétní představu jak by měli její občané zastávat a vykonávat dané **sociální role**, jaké hodnoty by měli sdílet. Své představy zabudovává do **soustavy norem**, formálních i neformálních, kterými si takové chování zajišťuje.⁸ Cíl socializace však neleží jen v osvojení si požadavků společnosti, neméně důležitým cílem je socializace ve smyslu utváření **individuality člověka...socializační utváření člověka se děje jako individuální životní cesta, jako individuální/osobní biografie, pozůstávající se ze zcela konkrétních událostí mého života mezi lidmi, v socio-kulturních a ekonomicko-politických poměrech apod.⁹**

Za hlavní činitele socializace, a tedy i největší míru vlivu, přináší do života člověka **rodina, škola, vrstevnické skupiny** a v současné době stále ve větší míře **média**.

⁸ Výrost, Slaměník, Sociální psychologie, 2008, str. 49

⁹ Helus, Sociální psychologie pro pedagogy, 2015, str. 114

*„Média jsou bohatým zdrojem modelového chování v symbolické podobě...Mají nesporný vliv na formování **hodnot a norem** společnosti v posilování důležitosti či uznávání např. reprezentace majetku, štíhlosti, módnosti či „bytí in“ jako atributů uznávaného životního stylu.“¹⁰*

Nadneseně je možné říci, že se současný život odehrává doslova v zajetí médií. Lidé jsou denně zahlceni informacemi, které často nejsou úplné a naopak velmi často jsou účelově zkreslené a manipulativní. Z hlediska finančního a ekonomického rozhodování je velice důležité si tuto skutečnost uvědomovat a jednat uvážlivě a promyšleně.

*„Sociálně-psychologickým důsledkem působení **masových sdělovacích prostředků** je vytvoření nového prostředí, které zasahuje do nejintimnějších sfér života lidí. Masové sdělovací prostředky překonávají prostorové a časové vzdálenosti, výrazně působí na lidské smysly a psychiku vůbec díky kombinaci obrazového a verbálního sdělení. Média tedy působí v procesu socializace především tím, že poskytují vzorce chování.“¹¹*

Média přinášejí mnoho ekonomických výrazů a pojmů, ve kterých se lidé zpravidla obtížně orientují. Informace bez vysvětlení souvislostí mohou vyvolávat u lidí strach a obavy, případně podporovat unáhlená rozhodnutí, nejen v ekonomických otázkách. Příkladem z praxe mohou být aktuálně informace o rekordně nízkých úrokových sazbách úvěrů. Média v podobě takových zpráv v podstatě vybízejí obyvatele k zadlužení. Nutno říci, že tomuto faktu nahrává i nedostatečná legislativní ochrana spotřebitele v oblasti úvěrů. Banky pro spotřebitelské úvěry do určité výše nemusí posuzovat příjmy budoucího dlužníka vůbec a u hypotečních úvěrů je sice posuzují, ale nijak nekalkulují velkou pravděpodobnost zvýšení úrokové sazby v dalších fixačních obdobích úvěru. České banky již delší čas predikují problémy se splácením úvěrů u osob, které jsou v době nízkých úrokových sazeb na hranici minimálního příjmu. Tuto skutečnost reflektovala na doporučení EU i Česká národní banka výrazným zpřísněním podmínek poskytování spotřebních a hypotečních úvěrů od 1. 12. 2016. Existují však určité obavy, že toto opatření může osoby v zoufalých životních situacích dovést k nelegálním lichvářům. Pak by dopady nesplácení dluhů měly ještě závažnější následky.

Samostatnou otázkou je pak reklama v médiích. Média přinášejí reklamy a informační pořady, které jsou pro občany prospěšné a mají i výchovné a vzdělávací cíle. Ve většině případů se reklama a marketing primárně zaměřuje na zvýšení prodeje určitých výrobků a to nejčastěji ovlivňováním přesvědčení spotřebitele, že nutně potřebuje vlastnit právě ten daný

¹⁰ Výrost, Slaměník, Sociální psychologie, 2008, str. 54

¹¹ Hubinková, Psychologie a sociologie ekonomického chování, 2008, str. 78

produkt. „Marketingová komunikace jako manipulace je představována takovými způsoby, jako je filtrování informací, využívání vzorů „žádoucího“ jednání a nápodoby, stereotypní opakování apod. V manipulaci jde o to, různými prostředky dosáhnout, aby jedinec díky reklamě volil řešení, které bude ve prospěch manipulátora, aniž si to manipulovaný uvědomí.“¹² Reklama na spotřebitelské úvěry například nabízí okamžité vyřešení potíží, peníze ještě týž den k dispozici. Lidé v nouzi bez dostatečných znalostí nevidí rizika, vidí jen nabídku snadno se zbavit problému. **Finančně a ekonomicky gramotní lidé však nekupují věci, které nepotřebují, za peníze, které nemají.**

2.4. Psychologický kontext finanční a ekonomické gramotnosti

Ach, peníze, penízky, vy moji zlatí drahouškové! Vzali vás! Jste pryč, a pryč je má opora, má útěcha, má radost! Pro mne je všemu konec! Nemám už, co bych na tomto světě pohledával! Bez vás nemohu žít! To je hotová věc, prostě nemohu! Umírám, jsem nebožtík, jsem pod drnem.

(Moliere, Lakomec)¹³

Pravděpodobně největší emoce v oblasti financí a ekonomie vyvolávají peníze. Molierův lakomec je extrémním příkladem člověka, jemuž se smyslem života staly peníze.

V posledních letech západní společnost přechází z ekonomiky „hotových peněz“ k ekonomice „úvěrů“. Peníze se staly virtuálním prostředkem směny.

Lidé nejčastěji získávají peníze směnou za svou práci. „Pracovní vztahy jsou zdrojem identity jedince, neboť právě podle nich si člověk uspořádává svou životní dráhu a modeluje podle nich i své ekonomické chování vůči světu.“¹⁴ Dobré zaměstnání znamená společenský vzestup a nezaměstnanost naopak ztrátu společenského statusu.

Díky neuvěřitelnému technickému pokroku se život lidí zjednodušil i ztížil zároveň. Díky moderním strojům, přístrojům a nabídce služeb by měli lidé mít více času. Přesto se životní tempo neustále zrychluje. Tzv. **spotřební společnost** velice významně ovlivňuje prožívání i chování lidí. Moderní trendy velí být úspěšný, mít dostatečné množství prostředků a za ně hromadit různé materiální statky. **Kvalita člověka je často odvozována od toho, co má, nikoli toho, kým je.**

¹² Hubinková, Psychologie a sociologie ekonomického chování, 2008, str. 118

¹³ Zdroj: <http://www.ctesyrad.cz/nejctivejsi/lakomec>

¹⁴ Hubinková, Psychologie a sociologie ekonomického chování, 2008, str. 69

V tomto prohlášení je skryta velká výzva pro vychovatele, ale také velké riziko. I lidé s nižšími příjmy a nižším socio-ekonomickým statusem chtějí být společností dobře hodnoceni. Půjčit si peníze je tak jednoduché a tak lákavé v dnešní době. Splácet své dluhy už zdaleka tak snadné není.

„Průměrná rodina je motivována nikoli k úsporám, ale k zadlužování. A v soutěži klientů-dlužníků, se bankovní i nebankovní instituce předhánějí o poskytnutí půjčky i na spotřební předměty, dovolené – domácnosti pak ale často ztrácejí přehled, za co a kolik vlastně dluží.“¹⁵

Výchova směrem k oceňování spíše duševního než materiálního bohatství je tématem nejen pro finanční a ekonomickou gramotnost. Ale právě zde může ochránit mladé lidi před zbytečným zadlužováním.

2.4.1. Ekonomický blahobyť

Ve slovníku moderní ekonomie je možné najít definici **ekonomického blahobyťu**: *„blahobyť, jehož původem je spotřeba statků a služeb. Definován může být jako blahobyť jednotlivce nebo skupiny. Pigou¹⁶ tvrdil, že ho lze měřit v peněžních jednotkách. Třebaže blahobyť byl původně považován za synonymum osobního uspokojení nebo užitku, někteří ekonomové namítají, že se jedná o etický pojem. Proto, když říkáme, že uspokojením tužeb jednotlivce zvyšujeme jeho blahobyť, provádíme hodnotový soud, že uspokojení těchto tužeb je dobrá věc.“¹⁷*

Skutečně je ekonomický blahobyť, tedy totální uspokojování tužeb pro lidstvo dobrá věc? Má být i to cílem výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti?

Fromm komentuje premisu průmyslové epochy, že uskutečňování individuálního egoismu vede k harmonii a míru a k růstu blahobyťu jedince. Označuje ji důrazně jako chybnou. Říká, že průmyslová éra své přísliby nesplnila a čím dál tím víc je jasné že:

- Neomezené uspokojování všech tužeb nevede k blahobyťu, nevede ani ke štěstí, ani k maximální slasti
- Není pravdou, že držíme své životy pevně v rukou, naopak lidé jsou jen kolečky v byrokratickém stroji – v myšlenkách, v citění i vkusu – manipulují s nimi vlády, podniky i média

¹⁵ Mlčoch, *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*, str. 62

¹⁶ Arthur Cecil Pigou, 1908 – 1943, britský profesor politické ekonomie na univerzitě v Cambridge, zabýval se ekonomikou blahobyťu

¹⁷ Macmillanův slovník moderní ekonomie, 1992, str. 83

- Není pravdou, že hospodářský pokrok přinese užitek všem – propast mezi chudými a bohatými se stále prohlubuje

Na druhé straně ale říká, že poprvé v dějinách lidstva není uspokojování potřeb výhradně v rukou vládnoucí elity.

Pracuje s pojmy „mít“ a „být“, vidí dilema mezi hodnotami „bytí“ a „vlastnění“. Nabádá k reformě společnosti právě k hodnotě „bytí“, ve které jen je možné být sám sebou, ve kterém je možné nechat své pravé „já“ vyrůst na potřebě mezilidských vztahů, na zájmu, lásce a solidaritě s okolním světem. Ti, kteří žijí v souladu s hodnotami „vlastnění“ hromadí majetek a mají touhu řídit ostatní i celý svět, se podle Fromma stanou otroky svého majetku.¹⁸

Mlčoch hovoří o „**kultuře svádění**“ a přirovnává ji k drogové závislosti na spotřebě. Říká, že neplatí zdánlivě samozřejmá přímá úměrnost mezi subjektivně pociťovaným štěstím a materiální spotřebou a odkazuje na ekonomicko-metrické studie, které jasně prokázaly existenci určitého bodu zlomu, za kterým pravidlo již neplatí. Naopak upozorňuje, že čím dál tím větší množství nabízených služeb a výrobků vyvolává spíše pocity rostoucí složitosti života a světa. „*S odkazem na Maslowovu sociologickou hypotézu o hierarchii potřeb lze říci, že subjektivně pociťované štěstí a jejich materiální spotřeba jdou pari pasu¹⁹, dokud je ekonomika na jistém stupni rozvoje a uspokojuje základní potřeby člověka. Čím jsou potřeby méně naléhavé, až nakonec docela uměle vyvolané, tím je souvislost mezi materiální spotřebou, jak ji měří ekonomové, a subjektivně vnímaným štěstím psychologů v ekonomii slabší.*“²⁰

2.4.2. Psychická zátěž a stres

Bez ohledu na výši příjmů, rodinné zázemí či sociální postavení, lidé se dostávají do situací, které jim přinášejí **velkou psychickou zátěž a stres** a na které je těžké se dopředu připravit.

Psychologie označuje **zátěž** jako zvýšené namáhání adaptačních způsobilostí organismu, se kterou může člověk pracovat jako s **výzvou** a pak vynaloží veškeré své síly ke zvládnutí situaci. V opačném případě člověk vnímá zátěž jako **hrozbu**, že situaci nezvládne, a je sužován obavami a strachem. **Stresem** je pak označována taková zátěž, že hrozí přetížení jedince, které vyvolá negativní psychické a fyziologické procesy a ohrozí jeho zdraví.²¹

¹⁸ Fromm, Mít, nebo být?, 2014

¹⁹ Souběžně

²⁰ Mlčoch, Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot, str. 71

²¹ Helus, Úvod do psychologie, 2013, str. 175 - 176

Jako situace, kdy dochází k největší psychické zátěži, jsou označovány:²²

- Úmrtí manžela, manželky
- Rozvod
- Oddělení manželů, rozpad manželství
- Smrt příslušníka rodiny
- Osobní poranění, nemoc
- Svatba
- Výpověď z práce
- Odchod do důchodu
- Změna zdravotního stavu příslušníka rodiny
- Těhotenství

Všechny tyto situace kromě psychické zátěže přinášejí i výrazně vyšší finanční zatížení jednotlivců či rodin. Tyto náročné situace vůbec nemusí být pro děti školního věku až tak vzdálené. Jsou to situace běžného života, z nichž některé již v dětství zažívají a pozorují, jak je rodiče a jejich okolí řeší. Jedinci obdaření resilientními vlastnostmi je zvládají lépe než ti s vyšší vulnerabilitou (zranitelností). Čím lépe je člověk připraven náročné a neočekávané situace řešit, tím lépe je pak zvládne. Půjčka může být řešením situace, ale také může být zdrojem dalších potíží.

Není možné se připravit na každou variantu, pro výchovu k finanční a ekonomické gramotnosti je jednoznačný cíl v podobě **umět řešit krizové situace**.

²² Slabikář finanční gramotnosti, 2011, str. 28

3. Základní východiska výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti

3.1. Mezinárodní rámec výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti

V roce 2006 přijala Komise o politice v oblasti finančních služeb EU výzvu do roku 2010, tzv. bílou knihu, jejímž cílem bylo posílení hospodářské soutěže a zajištění odpovídajícího stupně ochrany spotřebitele.

V roce 2007 Evropská komise konstatovala, že četné výzkumy ukázaly obecně nízkou úroveň znalostí spotřebitelů o finančních záležitostech a základech ekonomie. S odkazem na americkou hypoteční krizi varovala před nedostatečným finančním vzděláváním.

V roce 2007 vyzvala Evropská komise, na základně usnesení Evropského parlamentu o politice finančních služeb, členské státy EU, aby „výrazně zvýšily úsilí s cílem zvýšit povědomí domácností o jejich potřebě získávat řádné informace a vzdělání, případně ve spojení s vlastní odpovědností finančního odvětví a jeho iniciativami, aby se zvýšila připravenost domácností a zároveň se zachovala přiměřená ochrana investora“.²³

V návaznosti na to v roce 2008 Evropská komise opětovně vyzvala státy EU ke konkrétním krokům, tentokrát s cílem „poskytovat finanční vzdělávání občanům a zvýšit informovanost občanů o významu finančního vzdělávání s ohledem na budoucí výzvy soukromých financí (důchod, financování zdravotní péče, financování bydlení) a aby zvážily přínosy zahrnutí finanční gramotnosti do učebních plánů, s přihlédnutím k zásadám stanoveným ve sdělení Komise, včetně odborné přípravy ve všech stádiích života a programů zaměřených na konkrétní potřeby každé skupiny příjemců, tak aby finanční vzdělávání důsledně splňovalo kritéria transparentnosti a objektivit“.²⁴

V roce 2012 Evropská komise v návaznosti na vývoj finančního vzdělávání, společně s doporučením OECD²⁵, formulovala Základní zásady poskytování vysoce kvalitních programů finančního vzdělávání, přičemž rozhodnutí o konkrétní podobě vzdělávání ponechala na pravomoci jednotlivých členských států. Toto doporučení platí dodnes, každý z členských států má svůj vlastní systém tzv. finančního vzdělávání.

²³ Zdroj: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-08-113_cs.htm

²⁴ tamtéž

²⁵ Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

Základní zásady poskytování vysoce kvalitních programů finančního vzdělávání²⁶

- finanční vzdělávání by mělo být trvale dostupné a aktivně podporované ve všech etapách života
- programy finančního vzdělávání by se měly zaměřit na uspokojení konkrétních potřeb občanů a měly by být včas a snadno dostupné
- spotřebitele je nutno vzdělávat v ekonomických a finančních záležitostech pokud možno co nejdříve, již od školního věku, a bylo by nejlepší, kdyby toto vzdělávání bylo součástí obecných školních osnov
- programy finančního vzdělávání by měly zahrnovat obecné nástroje ke zvýšení informovanosti o potřebě zlepšit znalosti o finančních záležitostech a rizicích
- programy finančního vzdělávání nabízené poskytovateli finančních služeb musí být vyvážené, transparentní a objektivní. Vždy musí odpovídat zájmům spotřebitele.
- školitelé v oblasti finančnictví musí projít odpovídající odbornou přípravou a mít k dispozici potřebné zdroje
- za účelem výměny osvědčených postupů je nutné rozvíjet koordinaci mezi zúčastněnými subjekty na národní úrovni a posilovat mezinárodní spolupráci mezi poskytovateli finančního vzdělávání
- programy finančního vzdělávání se musí v pravidelných intervalech vyhodnocovat a popřípadě aktualizovat

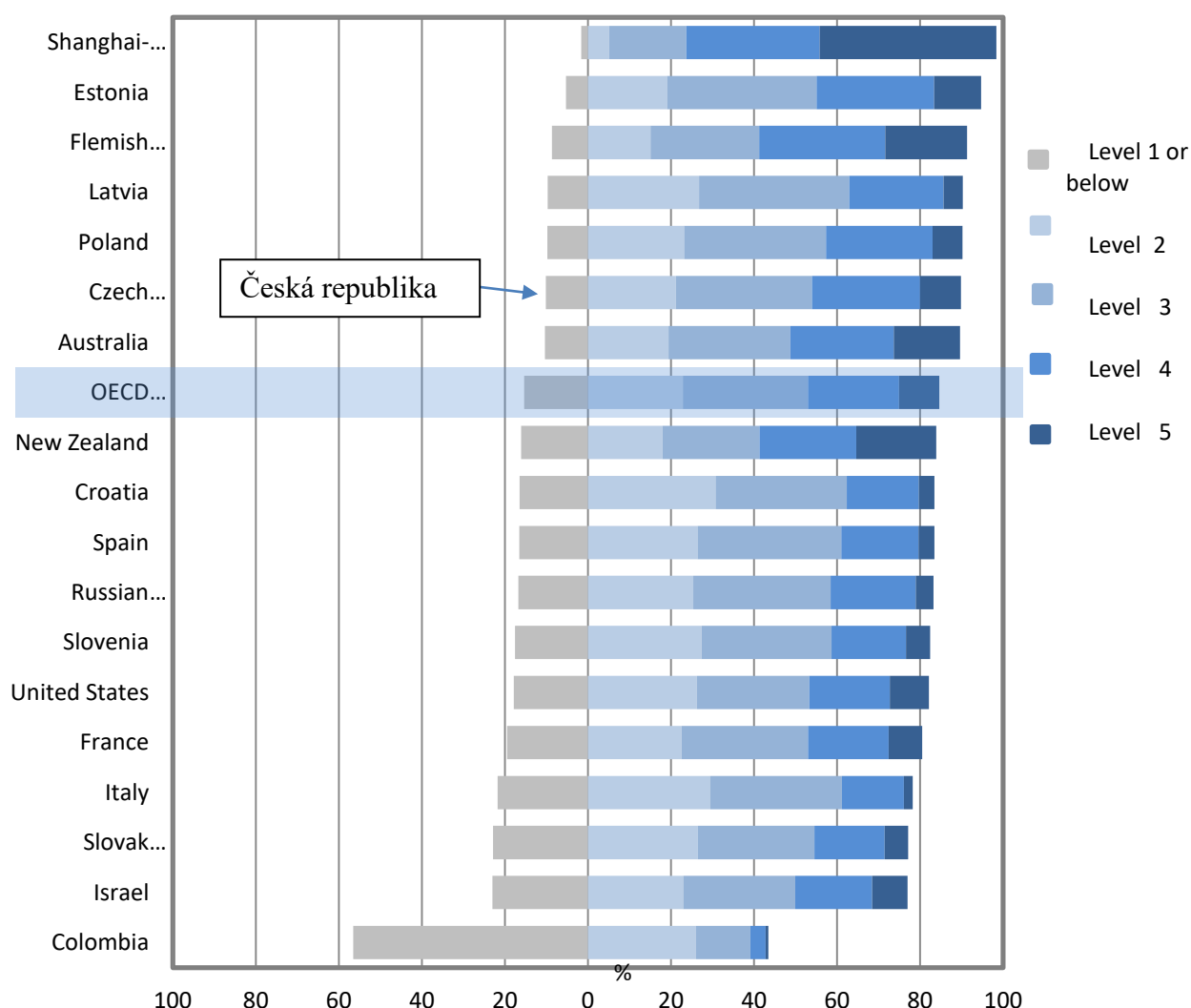
V roce 2012 společnost PISA vydala výsledky výzkumu **Students and Money: financial literacy skills for the 21st century** (Studenti a peníze: dovednosti finanční gramotnosti pro 21. století). Do výzkumu byla zahrnuta i Česká republika a ve srovnání s ostatními zúčastněnými státy dosáhla velice dobrých výsledků.²⁷

Výzkumu se zúčastnilo celkem 29 tis. žáků z 18 zemí světa. Z České republiky se zúčastnilo 288 škol, resp. 1 207 žáků. Celkově se ČR umístila v měření finanční gramotnosti na šestém místě. Je však nutné říci, že v roce 2012 nebyla finanční gramotnost povinnou součástí základního vzdělávání a průzkum proběhl jen na školách, kde se finanční gramotnost vyučovala. Cílovou skupinou byli studenti ve věku 15 let. Znalosti byly posuzovány v pěti znalostních úrovních definovaných OECD a konečný výsledek zohledňuje výsledky ve všech úrovních.

²⁶ Zdroj: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=URISERV:l22031>

²⁷ Zdroj: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>

Výsledky výzkumu PISA 2012 Students and Money

Obrázek 1: Výsledky výzkumu PISA 2012²⁸

Úroveň znalostí:²⁹

Level 1 – Žáci jsou schopni rozpoznat běžné finanční produkty a pojmy a interpretovat informace související se základními finančními koncepty. Dokážou rozlišit mezi situací, kdy něco potřebují a kdy něco chtějí, a zvládají činit jednoduchá rozhodnutí ohledně každodenních výdajů. Chápu účel běžných finančních dokumentů, jako jsou např. faktury, a umí provádět jednoduché početní operace (sčítání, odečítání nebo násobení) ve finančních situacích, které pravděpodobně i osobně zažili.

Level 2 – Žáci začínají aplikovat své znalosti běžných finančních produktů a běžně používaných finančních pojmů a konceptů. Dokážou využít zadané informace k tomu, aby

²⁸ Zdroj: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>

²⁹ Překlad Česká školní inspekce, zdroj: <http://www.csicr.cz/html/PISA-FG/flipviewerexpress.htm>

činili finanční rozhodnutí v situacích, které jsou pro ně bezprostředně relevantní. Chápu význam jednoduchého rozpočtu a dokážou interpretovat význam důležitých znaků běžných účetních dokladů. K zodpovězení finančních otázek používají základní početní operace včetně dělení. Rozumí vztahům mezi různými finančními prvky, jako např. mezi spotřebou a vzniklými náklady.

Level 3 – Žáci umí uplatnit své znalosti běžně používaných finančních pojmů, termínů a produktů na situace, které jsou pro ně důležité. Začínají zvažovat důsledky finančních rozhodnutí a dokážou vytvořit jednoduchý finanční plán v kontextu, který je jim blízký. Jsou schopni jednoznačně vysvětlit řadu finančních dokumentů a používají celou řadu základních početních operací včetně počítání s procenty. Pro řešení běžných problémů v relativně běžném kontextu finanční gramotnosti, jako je výpočet rozpočtu, dokážou zvolit vhodné početní operace.

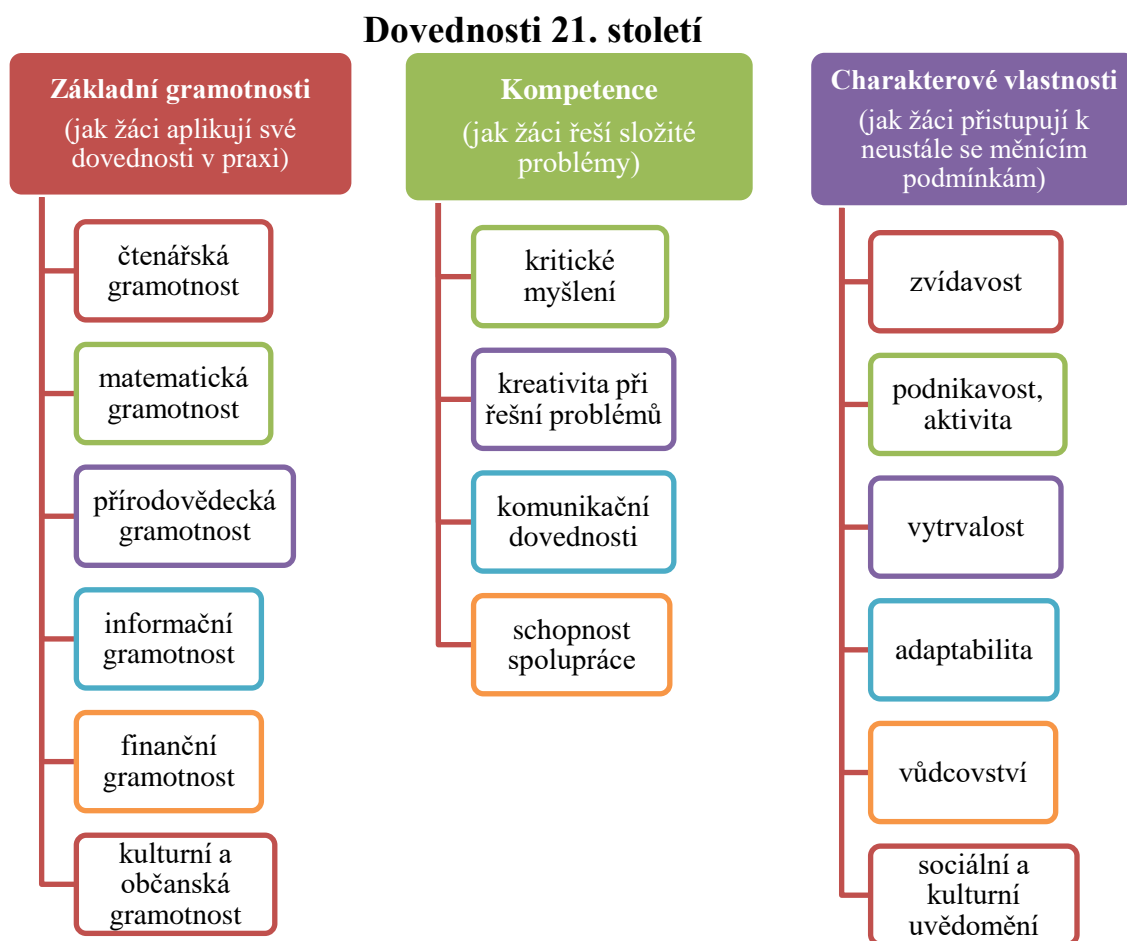
Level 4 – Žáci uplatňují své znalosti méně často používaných finančních pojmů, termínů i produktů v situacích, které pro ně budou důležité v dospělosti, jako je správa bankovního účtu či složený úrok u spořicíh produktů. Dokážou interpretovat a posoudit řadu podrobných finančních dokumentů jako je bankovní výpis, vysvětlit význam méně běžných finančních produktů. Jsou schopni činit finanční rozhodnutí, přičemž berou v úvahu dlouhodobé důsledky, jako je dopad dlouhodobého splácení na jeho náklady, a dokážou řešit běžné problémy v méně běžných finančních situacích.

Level 5 – Žáci uplatňují své znalosti širokého okruhu finančních pojmů a termínů v situacích, které pro ně mohou být relevantní pouze v dlouhodobějším horizontu. Dokážou analyzovat složité finanční produkty a jsou schopni vzít v úvahu prvky finančních dokumentů, které jsou důležité, ale nevyřčené nebo ne zcela zřejmé, jako např. poplatky. Umí pracovat s vysokou precizností a řešit nerutinní finanční problémy, vyjádřit možné výsledky finančních rozhodnutí. Prokazují porozumění široké finanční oblasti, např. dani z příjmů.

Finanční gramotnost je přímo spojována především s gramotností matematickou a v druhé řadě s gramotností čtenářskou.

V roce 2015 vydala organizace Světové ekonomické forum³⁰ v dokumentu **New Vision for Education – Unlocking The Potential of Technology** (Nové vize pro vzdělávání – uvolnění potenciálu technologií).³¹

Na základě studie ve více než 100 státech definovala **16 nejdůležitějších dovedností pro 21. století**. Zároveň doporučuje tyto dovednosti učit skrze moderní technologie, protože jsou nedílnou součástí současného světa a bez jejich znalosti nemůže být vzdělání úplné. Moderní technologie umožňují získat různorodé informace z mnoha částí světa a mnoha oborů, avšak i nadále zůstávají především nástrojem v rukou učitele, jehož úkolem je tyto informace uvést do kontextu lokálních skutečností a problémů. Studie doslova hovoří o „skills gap“, tedy o chybějících dovednostech žáků a doporučuje se na ně ve výukových cílech zaměřit.

Obrázek 2: Dovednosti 21. století (vlastní překlad)

³⁰ Nezisková organizace založená v Ženevě v roce 1971, kteří pořádají ve švýcarském Davosu každoroční setkání významných světových osobností, politiků, ekonomů, podnikatelů a dalších, a diskutují o aktuálních problémech světa. Posledního setkání v lednu 2016 se zúčastnilo asi 2 500 světových osobností.

³¹ Vlastní překlad, zdroj: https://www.bcgperspectives.com/Images/New_Vision_for_Education_WEF_2015.pdf

Finanční gramotnost je definována jako jedna z hlavních dovedností pro život ve 21. století. Avšak výzkum jasně říká, že bez ostatních dovedností nemusí být vůbec, nebo plně využita.

Podobné názory můžeme najít také ve studiích **neziskové organizace Futurelab**³². V rámci projektu **Beyond Current Horizons** (Za současné obzory) se zamýšlí nad vzdělávacími cíli do roku 2025. Snahou je respektovat současný stav světa a tomu přizpůsobit vzdělávací kurikula. Zmiňují dva krajní body, mezi kterými vzdělávací cíle oscilují, a to výchova k individualitě v kontrastu k výchově k prosociálnímu chování.

Jako hlavní východisko pro změny ve školství vidí primárně tzv. **informační společnosti**. Média přináší obrovské množství informací, které jsou dostupné téměř všem a téměř kdykoli. S tím vyvstávají dva základní úkoly pro školy, jednak jak se v tomto množství informací orientovat a jak je vyhodnocovat, a stejně významná je otázka etiky, ochrany soukromí a osobní bezpečnosti.

V knize **Digital literacy across the curriculum** (Digitální gramotnost napříč školním kurikulem) autoři označují dnešní generaci dětí jako „**digital natives**“³³, do digitálního světa narození, pro které jsou technologie a média nedílnou součástí života. V rámci školní výuky pak vidí jako nezbytné pracovat s moderními technologiemi a to ne jako s obsahem výuky v samostatném předmětu, ale jako samozřejmou součástí ostatních předmětů. Tato kniha je příručkou pro učitele, jak na to. Doslova říká, že je třeba touto cestu zaplnit propast mezi školou a reálným světem žáků, aby výuka byla výukou pro reálný život, ne jen pro školní výsledek.³⁴ Doporučují moderní technologie využívat v tradičních předmětech jako je matematika, zeměpis, dějepis a občanská nauka. Žáky bude taková výuka bavit, lépe znalosti zasadí do kontextu svého života a díky osobnímu zážitku si látku lépe zapamatují.

Jako jeden z hlavních výchovných úkolů uvádějí výuku tzv. „**knowledge economy**“, tedy právě schopnosti ekonomického myšlení. Jako prostředek ekonomického myšlení označují základní dovednosti – **schopnost kriticky myslet, umět se učit, být flexibilní, kreativní a inovativní**.³⁵

Velká pozornost je v tomto dokumentu věnována roli učitele. Pro děti je zcela samozřejmé používat moderní technologie, ale jen omezeně jsou schopny posoudit rizika spojená s tímto

³² Nezisková organizace se sídlem ve Velké Británii, která realizuje průzkumy v oblasti vzdělávání a nabízí možnosti řešení současných problémů. Často spolupracuje s britským ministerstvem školství.

Zdroj: <http://admin.futurelab.org.uk/projects/beyond-current-horizons>

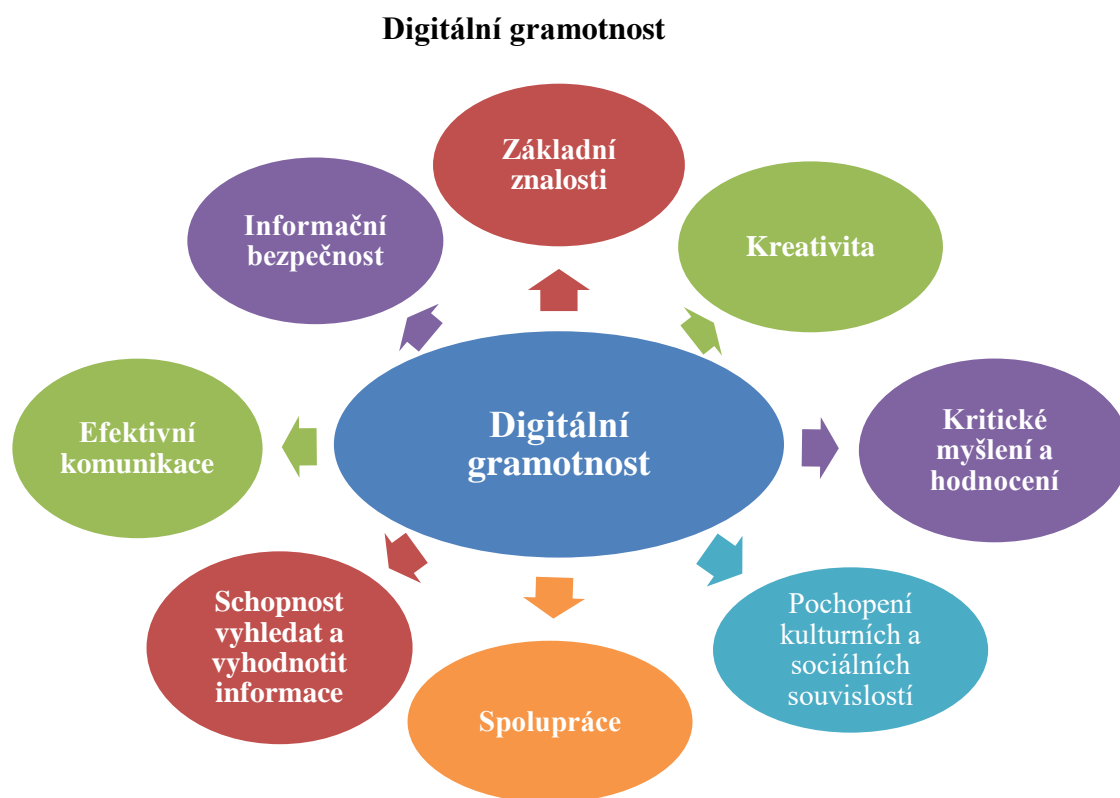
³³ Digital literacy across the curriculum, str. 9. Generaci jejich rodičů pak označují pojmem „digital immigrant“.

³⁴ Tamtéž, str. 13

³⁵ Tamtéž, str. 16

používáním. Naprosto nezastupitelný je vliv učitele pro pochopení souvislostí a kontextu konkrétního výukového cíle s širší realitou světa.

Kniha Digital literacy across the curriculum nabízí přehled dovedností, které jsou obsahem digitální gramotnosti.

Obrázek 3: Digitální gramotnost (vlastní překlad)

3.2. Legislativní východiska výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti v ČR

Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti je v české legislativě a metodických pokynech MŠMT uváděna pod pojmy „finanční vzdělávání“ a „finanční gramotnost“. Vychází z mezinárodních koncepcí a doporučení OECD a EU, reflektuje potřeby a možnosti českého školství a na úrovni dílčích školních kurikul dává možnost reflektovat i lokální potřeby a témata v této oblasti.

V prosinci 2005 uložila vláda ČR ministrům Ministerstva financí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva průmyslu a obchodu připravit **systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách** (SBFG). Tento dokument byl připraven v další spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze a Národním ústavem odborného vzdělávání v roce 2006. V roce 2007 byl upraven do druhé, současné, verze. V roce 2006 byly také definovány **Standardy finančního vzdělávání**, které jsou začleněny do dokumentů SBFG, a jejichž obsahem je definice standardu finanční gramotnosti pro základní vzdělávání na 1. a 2. stupni a pro středoškolské vzdělávání. Standardy pro základní vzdělávání jsou rozděleny do tří tematických částí – peníze, hospodaření domácnosti a finanční produkty.

Standardy finanční gramotnosti pro základní vzdělávání³⁶

Peníze	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
hotovostní a bezhotovostní forma peněz	nakládání s penězi
způsoby placení	tvorba ceny
banka jako správce peněz	inflace
Výsledky	Výsledky
používá peníze v běžných situacích	na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení
odhadne a zkontroluje cenu nákupu a vrácené peníze	na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH
	objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny
	popíše vliv inflace na hodnotu peněz

³⁶ Zdroj: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=6055>

Hospodaření domácnosti	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
rozpočet, příjmy a výdaje domácnosti	rozpočet domácnosti, typy rozpočtu, jejich odlišnosti
nárok na reklamaci	základní práva spotřebitelů
Výsledky	Výsledky
na příkladu ukáže, proč není možné realizovat všechny chtěné výdaje	sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje domácnosti, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů
	objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu
	vysvětlí, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitele

Finanční produkty	
1. stupeň ZŠ	2. stupeň ZŠ
Obsah	Obsah
úspory	služby bank, aktivní a pasivní operace
půjčky	produkty finančního trhu pro investování a pro získání prostředků
	pojištění
	úročení
Výsledky	Výsledky
vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy	uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení
	uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky (spotřeba, úspory, investice)
	uvede a porovná nejčastější způsoby krytí deficitu (úvěry, splátkový prodej, leasing)
	vysvětlí význam úroku placeného a přijatého
	uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít

4. Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti na základní škole

4.1. Klíčové kompetence

Rámcový vzdělávací program hovoří o klíčových kompetencích, které by měl žák v průběhu studia získat. „Mít kompetenci znamená, že člověk (žák) je vybaven celým složitým souborem vědomostí, dovedností a postojů, ve kterém je vše propojeno tak výhodně, že díky tomu člověk může úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává ve studiu, v práci, v osobním životě. Mít určitou kompetenci znamená, že se dokážeme v určité přirozené situaci přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti, zaujmout přínosný postoj“.³⁷

Klíčovými kompetencemi jsou jisté univerzální způsobilosti, které žák získává ve všech vyučovacích předmětech.

Klíčové kompetence podle RVP:

- **Kompetence k učení**
- **Kompetence komunikativní**
- **Kompetence k řešení problémů**
- **Kompetence sociální a personální**
- **Kompetence občanské**
- **Kompetence pracovní**

Žádná část dokumentu Klíčové kompetence v základním vzdělávání se přímo nevyjadřuje k problematice finanční a ekonomické gramotnosti, avšak je možné říci, že všechny uvedené kompetence jsou jakousi základnou pro rozvoj finanční a ekonomické gramotnosti.

4.2. Cíle základního vzdělávání podle RVP

Rámcový vzdělávací program definuje cíle spíše v obecné rovině, tedy ani finanční gramotnost a ani jiná aktuální témata pro vzdělávání, nejsou explicitně zmíněny.

RVP říká, že usiluje o naplňování těchto cílů:

- Umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení
- Podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů
- Vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci
- Rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých

³⁷ Klíčové kompetence v základním vzdělávání, zdroj: [file:///C:/Users/NT/Downloads/SP_kkzv%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/NT/Downloads/SP_kkzv%20(1).pdf)

- Připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svébytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti
- Vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací; rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě
- Učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný
- Vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi
- Pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci.

4.3. Finanční a ekonomická gramotnost v RVP ZV

Finanční gramotnost je povinnou součástí RVP pouze pro střední vzdělávání.

Finanční gramotnost v základním vzdělávání je od poslední revize RVP ZV v roce 2013 **delegována do pravomocí ředitelů škol povinností zařadit finanční gramotnost do školního vzdělávacího plánu**. Jakým způsobem a formou škola povinnost vyřeší, je plně v kompetenci vedení školy.

Ačkoli je možné se na stránkách MŠMT dočíst, že finanční gramotnost bude při nejbližší revizi RVP ZV začleněna jako povinná součást tohoto vzdělávání. Nová verze RVP ZV platná od 1. 9. 2016 jen rozšiřuje oblast Výchova k občanství v části Člověk stát a hospodářství o dílčí témata ochrana spotřebitele a finanční gramotnost.

Pojem ekonomická gramotnost ani finanční vzdělávání nejsou v RVP ZV zmíněny. Přímo pojem finanční gramotnost je použit jen v charakteristice vzdělávací oblasti Člověk a společnost, kde je řečeno, že *„tato vzdělávací oblast také přispívá k rozvoji finanční gramotnosti a k osvojení pravidel chování v běžných i rizikových situacích a při mimořádných událostech“*.³⁸

Dá se říci, že **dovednosti chápané pod pojmem finanční gramotnost jsou obsaženy v RVP nikoli jako systematický vzdělávací blok, ale napříč vzdělávacími oblastmi v dílčích částech učiva a očekávaných výstupů.**

³⁸ RVP ZV 2016, str. 53

4.3.1. Finanční gramotnost pro 1. stupeň ZŠ

Výuka finanční gramotnosti pro 1. stupeň není v RVP ZV explicitně vyjádřena, je třeba ji hledat v dílčích částech. Pravděpodobně nejvíce poznatků k tématu finanční gramotnosti je možné najít v částech Člověk a jeho svět, Matematika a její aplikace a Český jazyk a literatura.

ČLOVĚK A JEHO SVĚT Lidé kolem nás	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 5. ročníku
<p>Žáci se seznamují se základními právy a povinnostmi, se světem financí, ale i s problémy, které provázejí soužití lidí, celou společnost nebo i svět, s globálními problémy.</p> <p>Žáci se učí orientovat v problematice peněz a cen a jsou vedeni k odpovědnému spravování osobního rozpočtu.</p> <p>V tematické části vlastnictví:</p> <ul style="list-style-type: none">• soukromé, veřejné, osobní, společné vlastnictví• hmotný a nehmotný majetek• rozpočet, příjmy a výdaje domácnost• hotovostní a bezhotovostní forma peněz, způsoby placení• banka jako správce peněz, úspory, půjčky <p>V tematické části právo a spravedlnost:</p> <ul style="list-style-type: none">• základní lidská práva a práva dítěte• práva a povinnosti žáků školy• protiprávní jednání a korupce• právní ochrana občanů a majetku včetně nároku na reklamaci soukromého vlastnictví i duševních hodnot	<p>Žák se orientuje v základních formách vlastnictví.</p> <p>Používá peníze v běžných situacích, odhadne a zkontroluje cenu nákupu a vrácené peníze, na příkladu ukáže nemožnost realizace všech chtěných výdajů.</p> <p>Vysvětlí, proč spořit, kdy si půjčovat a jak vracet dluhy.</p>

MATEMATIKA A JEJÍ APLIKACE Závislosti, vztahy a práce s daty	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 5. ročníku
<ul style="list-style-type: none"> závislosti a jejich vlastnosti diagramy, grafy, tabulky, jízdní řády 	<p>Žák vyhledává, sbírá a třídí data.</p> <p>Žák čte a sestavuje jednoduché tabulky a diagramy.</p> <p>Žák uplatňuje matematické znalosti při manipulaci s penězi.</p>

ČESKÝ JAZYK A LITERATURA Komunikační a slohová výuka	
Vzdělávací cíle	Očekávané výstupy v 5. ročníku
<p>Žáci se učí vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát, mluvit a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah.</p>	<p>Žák rozlišuje podstatné a okrajové informace v textu vhodném pro daný věk, podstatné informace zaznamenává.</p> <p>Žák reprodukuje obsah přiměřeně složitého sdělení a zapamatuje si z něj podstatná fakta.</p> <p>Žák rozpoznává manipulativní komunikaci v reklamě</p>

4.3.2. Finanční gramotnost pro 2. stupeň ZŠ

Ve výuce pro 2. stupeň je situace obdobná, opět není explicitně vyjádřen cíl směrem k finanční gramotnosti a předmětné dovednosti je třeba hledat v jednotlivých vzdělávacích oblastech jako dílčí vzdělávací cíle.

Stěžejními částmi, které je možné označit jako cílenou výchovu k finanční gramotnosti, jsou vzdělávací oblasti **Člověk a společnost** (vzdělávací obor **Výchova k občanství**) a vzdělávací oblast **Člověk a svět práce**.

V charakteristice vzdělávací oblasti **Člověk a společnost** je téma finanční gramotnosti zmíněno v kontextu vnímání rodiny v širších souvislostech, s jejím postavením v hospodářském koloběhu státu i světa, a s rozvíjením orientace v oblasti financí. Konkrétně v cílovém směřování žáka k: „orientaci v problematice peněz a cen a k odpovědnému spravování osobního (rodinného) rozpočtu s ohledem na měnící se životní situaci“.

Vzdělávací obor Výchova k občanství se pak dělí do několika dílčích celků.

ČLOVĚK A SPOLEČNOST / Výchova k občanství Člověk, stát a hospodářství	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
majetek, vlastnictví: formy vlastnictví; hmotné a duševní vlastnictví, jejich ochrana; hospodaření s penězi, majetkem a různými formami vlastnictví peníze: funkce a podoby peněz, formy placení hospodaření: rozpočet domácnosti, úspory, investice, úvěry, splátkový prodej, leasing; rozpočet státu, typy rozpočtu a jejich odlišnosti; význam daní banky a jejich služby: aktivní a pasivní operace, úročení, pojištění, produkty finančního trhu pro investování a pro získávání prostředků výroba, obchod, služby: jejich funkce a návaznost principy tržního hospodářství: nabídka, poptávka, trh	Žák rozlišuje a porovnává různé formy vlastnictví, včetně duševního vlastnictví, a způsoby jejich ochrany, uvede příklady. Žák sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům při hospodaření s penězi. Žák na příkladech ukáže vhodné využití různých nástrojů hotovostního a bezhotovostního placení, uvede příklady použití debetní a kreditní platební karty, vysvětlí jejich omezení.

	<p>Žák vysvětlí, jakou funkci plní banky a jaké služby občanům nabízejí, vysvětlí význam úroku placeného a přijatého, uvede nejčastější druhy pojištění a navrhne, kdy je využít.</p> <p>Žák uvede a porovná nejobvyklejší způsoby nakládání s volnými prostředky a způsoby krytí deficitu.</p> <p>Žák na příkladu chování kupujících a prodávajících vyloží podstatu fungování trhu, objasní vliv nabídky a poptávky na tvorbu ceny a její změny, na příkladu ukáže tvorbu ceny jako součet nákladů, zisku a DPH, popíše vliv inflace na hodnotu peněz.</p> <p>Žák rozlišuje, ze kterých zdrojů pocházejí příjmy státu a do kterých oblastí stát směřuje své výdaje, uvede příklady dávek a příspěvků, které ze státního rozpočtu získávají občané.</p> <p>Žák rozlišuje a porovnává úlohu výroby, obchodu a služeb, uvede příklady jejich součinnosti.</p>
--	---

ČLOVĚK A SPOLEČNOST / Výchova k občanství Člověk, stát a právo a Člověk ve společnosti	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
právo v každodenním životě: význam právních vztahů, důležité právní vztahy a závazky z nich vyplývající, základní práva spotřebitele, styk s úřady	<p>Žák přiměřeně uplatňuje svá práva včetně práv spotřebitele a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých lidí, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod, rozumí povinnostem občana při zajišťování obrany státu.</p> <p>Žák kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí.</p>

Cílové zaměření vzdělávací oblasti **Člověk a svět práce** směřuje žáky především **k pozitivnímu vztahu k práci a k vlastní odpovědnosti za její kvalitu**. Současně se vztahuje k životním vlastnostem, jako jsou tvořivost a vytrvalost při práci. Ukazuje práci jako způsob seberealizace člověka

- *vytrvalosti a soustavnosti při plnění zadaných úkolů, k uplatňování tvořivosti a vlastních nápadů při pracovní činnosti a k vynakládání úsilí na dosažení kvalitního výsledku*
- *poznání, že technika jako významná součást lidské kultury je vždy úzce spojena s pracovní činností člověka*
- *autentickému a objektivnímu poznávání okolního světa, k potřebné sebedůvěře, k novému postoji a hodnotám ve vztahu k práci člověka, technice a životnímu prostředí*
- *chápaní práce a pracovní činnosti jako příležitosti k seberealizaci, sebeaktualizaci a k rozvíjení podnikatelského myšlení*
- *orientaci v různých oborech lidské činnosti, formách fyzické a duševní práce a osvojení potřebných poznatků a dovedností významných pro možnost uplatnění, pro volbu vlastního profesního zaměření a pro další životní a profesní orientaci*

ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE Provoz a údržba domácnosti	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
finance, provoz a údržba domácnosti: rozpočet, příjmy, výdaje, platby, úspory; hotovostní a bezhotovostní platební styk, ekonomika domácnosti; údržba oděvů a textilií, úklid domácnosti, postupy, prostředky a jejich dopad na životní prostředí, odpad a jeho ekologická likvidace; spotřebiče v domácnosti	Žák provádí jednoduché operace platebního styku a domácího účetnictví.

ČLOVĚK A SVĚT PRÁCE Svět práce	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
trh práce: povolání lidí, druhy pracovišť, pracovních prostředků, pracovních objektů, charakter a druhy pracovních činností; požadavky kvalifikační, zdravotní a osobnostní; rovnost příležitostí na trhu práce	Žák orientuje se v pracovních činnostech vybraných profesí. Žák posoudí své možnosti při rozhodování o volbě vhodného

<p>volba profesní orientace: základní principy; sebepoznávání: osobní zájmy a cíle, tělesný a zdravotní stav, osobní vlastnosti a schopnosti, sebehodnocení, vlivy na volbu profesní orientace</p> <p>informační základna pro volbu povolání, práce s profesními informacemi a využívání poradenských služeb</p> <p>možnosti vzdělávání: náplň učebních a studijních oborů, přijímací řízení, informace a poradenské služby zaměstnání – pracovní příležitosti v obci (regionu), způsoby hledání zaměstnání, psaní životopisu, pohovor u zaměstnavatele, problémy nezaměstnanosti, úřady práce, práva zaměstnanců a zaměstnavatelů</p> <p>podnikání: druhy a struktura organizací, nejčastější formy podnikání, drobné a soukromé podnikání</p>	<p>povolání a profesní přípravy.</p> <p>Žák využije profesní informace a poradenské služby pro výběr vhodného vzdělávání.</p> <p>Žák prokáže v modelových situacích schopnost prezentace své osoby při vstupu na trh práce.</p>
--	--

Jako další vzdělávací okruhy, které přispívají k rozvoji finanční gramotnosti, můžeme uvést například Matematika a její aplikace, Estetická výchova a Český jazyk a literatura.

<p>MATEMATIKA A JEJÍ APLIKACE Závislosti, vztahy a práce s daty Nestandardní aplikační úlohy a problémy</p>	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
<p>závislosti a data:</p> <ul style="list-style-type: none"> příklady závislostí z praktického života a jejich vlastnosti nákresy, schémata, diagramy, grafy, tabulky četnost znaku, aritmetický průměr <p>funkce:</p> <ul style="list-style-type: none"> pravoúhlá soustava souřadnic, přímá úměrnost, nepřímá úměrnost, lineární funkce 	<p>Žák vyhledává, vyhodnocuje a zpracovává data.</p> <p>Žák porovnává soubory dat, určuje vztah přímé anebo nepřímé úměrnosti, vyjádří funkční vztah tabulkou, rovnicí, grafem.</p> <p>Žák matematizuje jednoduché reálné situace s využitím funkčních vztahů</p> <p>Žák užívá logickou úvahu a kombinační úsudek při řešení úloh a problémů a nalézá různá řešení předkládaných nebo zkoumaných situací.</p>

ESTETICKÁ VÝCHOVA (doplňující vzdělávací obor)	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
ekonomické hodnoty: rozumné nakládání s penězi, zájem o otázky národního hospodářství, vztah mezi ekonomikou a etikou, rozvíjení ekonomických ctností – šetrnost, podnikavost	<p>Žák analyzuje etické aspekty různých životních situací.</p> <p>Žák rozlišuje manipulační působení médií a identifikuje se s pozitivními prosociálními vzory.</p> <p>Žák se rozhoduje uvážlivě a vhodně v každodenních situacích a nevyhýbá se řešení osobních problémů.</p>

ČESKÝ JAZYK A LITERATURA Komunikační a slohová výuka	
Doporučené učivo	Očekávané výstupy v 9. ročníku
<p>Čtení:</p> <ul style="list-style-type: none"> • praktické (pozorné, přiměřeně rychlé, znalost orientačních prvků v textu) • věcné (studijní, čtení jako zdroj informací, vyhledávací) • kritické (analytické, hodnotící) • prožitkové <p>Naslouchání:</p> <ul style="list-style-type: none"> • praktické (výchova k empatii, podnět k jednání), věcné (soustředěné, aktivní), • kritické (objektivní a subjektivní sdělení, komunikační záměr mluvčího, manipulativní působení projevu, zvukové prostředky souvislého projevu a prostředky mimojazykové), <p>Písemný projev:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vyjádření postoje ke sdělovanému obsahu • vlastní tvořivé psaní (komunikační žánry: výpisek, žádost, soukromý a úřední dopis, objednávka, teze, strukturovaný životopis, pozvánka, charakteristika, subjektivně zabarvený popis, výklad, úvaha) 	<p>Žák odlišuje ve čteném nebo slyšeném textu fakta od názorů a hodnocení, ověřuje fakta pomocí otázek nebo porovnáváním s dostupnými informačními zdroji.</p> <p>Žák rozpoznává manipulativní komunikaci v masmédiích a zaujímá k ní kritický postoj</p> <p>Žák píše běžné písemnosti; podle předlohy sestaví vlastní životopis a napíše žádost.</p>

4.4. Metodická podpora učitelům

Na trhu je dostupné skutečně velké množství učebnic a materiálů k výuce finanční a ekonomické gramotnosti. Mnoho z nich je vytvořeno v přímé spolupráci s MŠMT a Českou národní bankou.

V roce 2014 vydal Národní ústav pro vzdělávání metodickou publikaci **Katalog materiálů pro rozvoj finanční gramotnosti**, kde jsou uvedeny krátké recenze na více jak 70 dostupných tištěných i elektronických zdrojů.³⁹

Metodický portál RVP přináší aktuální inspirace a zkušenosti pedagogů z oblasti každodenní praxe, tedy i v otázkách ekonomické a finanční gramotnosti.⁴⁰

Česká národní banka poskytuje zdarma školám výukové materiály, kromě tištěných pracovních sešitů také například animovaný film O penězích a lidech. Pravidelně pořádá semináře pro učitele a v roce 2008 vydala knihu Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia⁴¹, manuál pro učitele. Tato učebnice je velice zajímavá tím, že nabízí konkrétní možnosti propojení výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti se základními vzdělávacími okruhy, a to nejen těmi tradičními jako Matematika a její aplikace, Informační a komunikační technologie, ale také Zeměpis, Dějepis, Český jazyk a literatura, a dokonce i do vzdělávacího okruhu Hudební výchova a Výtvarná výchova.

Česká bankovní asociace realizovala spolu s dalšími organizacemi působícími na finančním trhu ČR projekt Finanční vzdělávání, jehož výsledkem jsou webové stránky www.financnivzdelavani.cz, které všem zájemcům přinášejí rady typu „jak na to“ v určité situaci. Webová stránka je určena dětem i dospělým. Ve srozumitelné řeči se snaží promlouvat i ke studentům po základní škole a dát první finanční „rady do života“.⁴²

Využít je možné i knihu národního ústavu pro odborné vzdělávání z roku 2008 **Finanční gramotnost obsah a příklady z praxe**⁴³, která je koncipována na principech RVP a snaží se přinášet konkrétní metodické zpracování vyučovacích hodin, konkrétně v oblastech hospodaření domácnosti, ceny, peníze a placení, finanční trh, finanční produkty a finanční plánování.

³⁹ Zdroj: <http://www.msm.cz/vzdelavani/stredni-vzdelavani/katalog-materialu-pro-rozvoj-financi-gramotnosti>

⁴⁰ Zdroj: <http://rvp.cz/vyhledavani?q=finan%C4%8Dn%C3%AD+gramotnost&s.x=0&s.y=0&rvpSearchScope=portal>

⁴¹ Skořepa, Skořepová, Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: výchova k občanství: stát a hospodářství, 2008

⁴² Zdroj: <http://www.financnivzdelavani.cz/ja-ve-svete-financi/kdyz-studujeme-nebo-jsme-se-skolou-prave-skoncili/po-zakladce>

⁴³ Klínský, Finanční gramotnost: obsah a příklady z praxe škol, 2008

Ministerstvo financí ČR provozuje webovou stránku **Proč se finančně vzdělávat**⁴⁴ a i zde je možné najít různé tipy a návody jak se orientovat v záplavě pojmů a nabídek finančních produktů a v části aktuality přináší novinky ze světa ekonomie a financí i různé výsledky výzkumů a šetření.

Dalším zdrojem informací může být i webová stránka **Bankovní poplatky.com**⁴⁵, která se především zaměřuje na srovnávání různých bankovních služeb a podmínek, ale také nabízí přednášky finanční gramotnosti pro dospělé. Pro studenty již sedm let vyhlašuje každoroční soutěž Ideální banka 21. století a výherce dostává 5tisíc Kč.

4.5. Příklady vyučování finanční gramotnosti ve škole

Možné postupy ve výuce finanční gramotnosti nabízejí mnohé učebnice a výše uvedené metodické zdroje. V následujících kapitolách jsou představeny dva vybrané výukové celky a ke každému výukovému celku je zpracována didaktická analýza výuky.

4.5.1. Umíš se bránit před nákupem a po něm?

Určeno pro: žáky 1. stupně ZŠ

Učebnice: SKOŘEPOVÁ, Eva. *Finanční gramotnost pro 1. stupeň ZŠ: o penězích a hospodaření*. 3. vyd. Praha: Fragment, 2014. Finanční gramotnost. ISBN 978-80-253-2175-1.

Základní popis učebnice: Autorka tuto knihu představuje jako interaktivní učebnici určenou především žákům 1. – 3. třídy ZŠ. Učebnice obsahuje zcela minimálně výkladu, jedná se především o cvičení a úlohy z oblasti finanční gramotnosti. Cílové skupině žáků je přizpůsobena forma učebnice, úlohy a cvičení jsou zadány jednoduše, velkými písmeny pro začínající čtenáře a vycházejí z běžných situací, které žáci znají z domova. Použity jsou obrázkové úkoly, hádanky, doplňovačky a jednoduché početní úlohy.

Hlavním tématem je svět peněz, jak vznikly, jak se používají a jak se s nimi hospodář.

Zaměření výukového tématu „Umíš se bránit před nákupem a po něm?“ se zaměřuje na vysvětlení reklamy na zboží a služby, jejím vlivu na spotřebitele a proces reklamace zboží a služeb.

⁴⁴Zdroj: <http://www.psfv.cz/>

⁴⁵Zdroj: <http://www.bankovnipoplatky.com/>

Očekávané výstupy podle RVP ZV:

ČESKÝ JAZYK A LITERATURA / Komunikační a slohová výuka

„Žák rozpoznává manipulativní komunikaci v reklamě“

Rozvoj klíčových kompetencí: kompetence k řešení problémů a kompetence komunikativní

Obsah tématu: reklama, nákup zboží a služeb, reklamace zboží a služeb

4.

Umíš se bránit před nákupem a po něm?

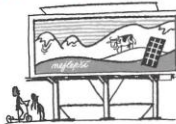
Reklama. Reklamace

1.

Víš, čeho se využívá k tomu, aby se lidé dozvěděli o zboží a službách, které si mohou koupit? Odpověď najdeš, když do tabulky přepíšeš písmena ve správném pořadí.

M	A	R	L	A	K	E
6	7	1	4	5	3	2

1	2	3	4	5	6	7

Kde všude se můžeme takto dozvědět o různých zboží a službách?

Prohlédni si doma letáky, časopisy, noviny a vystříhni si reklamu, která tě zaujme. Nalep ji na toto místo. Co jsi se z této reklamy dozvěděl/a?

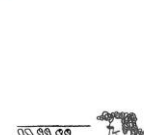
4.

 Pokud Kačka nakupuje, přinese si domů vždy pokladní doklad, na kterém může zkontrolovat, kolik za nákup zaplatila. Dělá to i já. Občas se stane, že zboží, které přineseme domů, není v pořádku. Je rozbité, nalomené, prasklé nebo zkažené. V takovém případě lze zboží odnést zpět do obchodu spolu s pokladním dokladem. Vadné zboží v obchodě vymění za jiné nebo ho nechají opravit. Někdy za něj také vrátí peníze.

Víš, jak se říká tomu, když odneseš zpět do obchodu zboží, které má nějakou závadu? Dozvíš se to, pokud sestavíš obrázkový příběh a pak na linky dole přepíšeš ve správném pořadí texty, které najdeš pod jednotlivými obrázky.

Jak se

Kačka ví to

vadné zboží

vtáčci?

Kačka ví to

- reklamaci!

1. 2. 3.

4. 5.

2.

Víš, jaké různé finty reklama používá, aby nás – zákazníky – co nejvíce zaujala? Prohlédni si následující reklamy a napiš pod ně, čím nás chtějí upoutat.

Jaké jiné slovo najdeš ve slově reklamace?

Umíš vysvětlit rozdíl mezi těmito dvěma slovy?

Zeptej se rodičů, jestli už někdy reklamovali nějaké zboží a jak to probíhalo.

5.

 Tatiček nebo maminka občas nakupují nějaké zboží na internetu. Zboží si vyberou v elektronické nabídce obchodu, objednají ho a ono jim za několik dnů přijde domů v balíčku. Za takto koupené zboží musí samozřejmě zaplatit. Pokud není v pořádku, mohou ho také reklamovat.

Zeptej se svých rodičů, jestli také někdy nakupují na internetu a jaké zboží tak nejčastěji kupují.

Obrázek 4: Ukázky pracovních listů z učebnice pro 1. st. ZŠ

Kognitivní cíle vyučování:

- žák rozumí pojmu reklama na zboží a služby
- žák rozpozná různé způsoby reklamy
- žák ví, co je pokladní doklad a pamatuje si, že jej musí dostat při každém nákupu a že jej musí uschovat pro případ reklamace
- žák rozumí pojmu reklamace zboží a služeb

Afektivní cíle vyučování / cíle výchovy:

- žák si uvědomuje, jak na něho reklama působí a jak ovlivňuje jeho rozhodování
- žák si uvědomuje, že je třeba se bránit, pokud nakoupí zboží nebo službu, které není v pořádku

Psychomotorické cíle vyučování:

- žák využije při výuce logické myšlení při doplňovačce
- žák vyhledá, vystřihne a nalepí do pracovního sešitu reklamní inzerci

Cíle vyučování v jazyce žáka / popis zvládnutí cíle:

- Umím vysvětlit, co je reklama
- Umím uvést alespoň tři různé reklamy, které jsem nedávno viděl/a a umím popsat, čím mne chce reklama zaujmout, jak mne chce ovlivnit
- Umím popsat co je pokladní doklad, jaké informace na něm najdu a k čemu slouží
- Umím popsat, jak a kdy probíhá reklamace zboží nebo služby

Vhodné metody výuky:

- **Konstruktivistická výuka** – při výuce vycházet z předchozích znalostí a prekonceptů žáků tak, aby nové poznatky zasadili do svého již existujícího systému znalostí a lépe pochopili smysl nových informací.
- **Principy podpory kritického myšlení** – využití techniky třífázového modelu učení: evokace → uvědomění si významu → reflexe

Využitelné formy výuky:

- Individuální práce
- Skupinová práce
- Doplnovačka
- Vystřihování a lepení
- Moderovaná debata
- Konzultace s rodiči
- Sledování video záznamu reklam a následný rozbor a reflexe

Odhad nutné časové dotace: 2 výukové hodiny

Požadavky na technické a materiálové vybavení:

- Data projektor a video záznam různých reklam
- Noviny, časopisy, nůžky, lepidlo
- Vzory pokladních dokladů

4.5.2. Kudy vlastně putují peníze

Určeno pro: žáky 2. stupně ZŠ a víceletá gymnázia

Učebnice: SKOŘEPA, Michal a Eva SKOŘEPOVÁ. *Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: výchova k občanství: stát a hospodářství*. Praha: Scientia, 2008. ISBN 978-80-86960-41-8.

Základní popis učebnice: Učebnice byla vydána Českou národní bankou jako manuál pro učitele k výuce finanční gramotnosti. Učebnice vychází z RVP ZV platného od roku 2008. Učitelům dává k dispozici jak tzv. pracovní listy pro žáky, tak doplňující komentáře k výkladu témat a odkazy na další zajímavé zdroje.

Učebnice je rozdělena do 8 kapitol. Hlavními tématy jednotlivých kapitol je problematika vlastnictví, dělba práce a různé formy podnikání, koloběh zboží a služeb, vysvětlení tvorby ceny a principy nabídky a poptávky, skrytý nátlak v reklamě, bankovky a bezhotovostní platby, zhodnocování peněz, daně a veřejné rozpočty, penzijní systém, koloběh peněz v ekonomice a nebezpečí dluhové pasti.

Zaměření výukového tématu „Kudy vlastně putují peníze“: jedná se o poslední kapitolu učebnice. Jejím cílem je přinést žákům shrnující pohled na témata předchozích kapitol a jejich spojení do smysluplného celku pro reálné využití v životě. Hlavní důraz je kladen na koloběh peněz v ekonomice, resp. zapojení jedinců a rodin do tohoto koloběhu. Kapitola se nevyhýbá ani otázkám zadlužení a řešení takové situace.

Očekávané výstupy podle RVP ZV:

ČLOVĚK A SPOLEČNOST / Výchova k občanství / Člověk, stát a hospodářství

„Žák sestaví jednoduchý rozpočet domácnosti, uvede hlavní příjmy a výdaje, rozliší pravidelné a jednorázové příjmy a výdaje, zváží nezbytnost jednotlivých výdajů v hospodaření domácnosti, objasní princip vyrovnaného, schodkového a přebytkového rozpočtu domácnosti, dodržuje zásady hospodárnosti a vyhýbá se rizikům při hospodaření s penězi.“

Učivo dle RVP ZV: Hospodaření / rozpočet domácností

Rozvoj klíčových kompetencí: kompetence k řešení problémů a kompetence pracovní

Obsah tématu: příjmy a výdaje domácnosti, hrubá a čistá mzda, sestavení rozpočtu domácnosti, možnosti řešení finanční tísně, koloběh peněz v ekonomice.

Ukázka pracovních listů učebnice:

Přítok a odtok peněz u tebe doma

8.1 Příjmy a výdaje domácnosti

Rozdělte třídu na několik skupin. Každá skupina bude mít za úkol vymyslet a do obrázku zapsat:

- (a) vlevo od domku alespoň tři možné typy **příjmů domácnosti**,
(b) co nejvíce možných typů **výdajů domácnosti** (i když třeba vaše domácnost některé tyto výdaje nemá).

Poté skupiny porovnají své výsledky. Skupina, která vymyslela nejnákladnější domácnost (nejvyšší počet typů výdajů) získává titul „Třídní hyřilové“. Dopíš si příjmy a výdaje, na které přišly jiné skupiny a které ve tvém seznamu chybí.

PŘÍJMY DOMÁCNOSTI

mzdy
důchody
sociální dávky
nájemné z nemovitostí
úrokové příjmy z vkladů

VÝDAJE DOMÁCNOSTI

nájemné
platby za elektřinu
vodné a stočné
odvoz odpadků
poplatky za telefon
poplatek za televizi
atd.

8.2 Spotřební koš průměrné české domácnosti

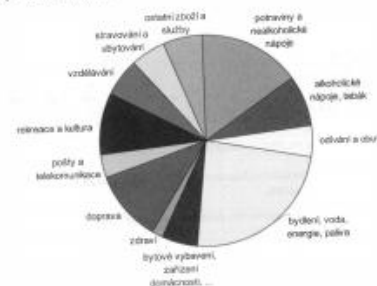

Informace o tom, kolik průměrná česká domácnost utrací za různé druhy zboží a služeb, shromažďuje a zveřejňuje **Český statistický úřad (ČSÚ)** pod označením „spotřební koš pro výpočet indexu spotřebitelských cen“. Na internetových stránkách ČSÚ (www.czso.cz) zjistíš, jaké váhy má 12 základních složek tohoto spotřebního

koše (uvidíš, že váhy položek jsou uvedeny nikoli v procentech, ale v promile). Zjištěné váhy převed z promile na procenta a zapiš si je do tabulky. V posledním sloupci předpokládej, že celkové výdaje rodiny činí 30 000 Kč, a zapiš vyšší jednotlivých výdajů v korunách:

kód COICOP	druh výdaje	váha v koši (v ‰)	výdaj při celk. výdajích 30 000 Kč (v Kč)
01	potraviny a nealkoholické nápoje	16,3	4879
02	alkoholické nápoje, tabák	8,2	2452
03	odívání a obuv	5,2	1573
04	bydlení, voda, energie, paliva	24,8	7449
05	bytové vybavení, zařízení domácnosti, ...	5,8	1742
06	zdraví	1,8	536
07	doprava	11,4	3423
08	pošty a telekomunikace	3,9	1162
09	rekreace a kultura	9,9	2960
10	vzdělávání	6	185
11	stravování a ubytování	5,8	1752
12	ostatní zboží a služby	6,3	1889

Z uvedených údajů sestav výšeový graf (případně s pomocí učitele matematiky, informatiky atd.) a nalep ho na toto místo:

Zakroužkuj si tři druhy výdajů, na které průměrná česká domácnost vynakládá největší část svých výdajů. Překvapilo tě něco na složení spotřebního koše?

8.3 Hrubá a čistá mzda

Až jednou nastoupíš do svého prvního zaměstnání, budeš se svým zaměstnavatelem podepisovat pracovní smlouvu. Důležitou součástí této smlouvy bude výše tvé mzdy, tzv. **hrubá mzda**. Ve skutečnosti ti však bude tvůj zaměstnavatel vyplácet částku poměrně nižší, tzv. **čistou mzdu**, a zbytek tvé mzdy musí odvést jinam. Stejně tak, pokud budeš podnikat a vyděláš si za rok určitou částku (rozdíl mezi příjmy a výdaji), můžeš si ponechat jen částku o něco nižší a zbytek musíš odvést jinam.

Kam putují peníze, které tvoří rozdíl mezi hrubou a čistou mzdou?

Rozdíl je roven daní z příjmu (přesněji řečeno: z zaměstnanců jde o zálohy na tuto daň, které jsou vyúčtovány vždy po skončení daného kalendářního roku) a pojistnému na zdravotní pojištění a sociální zabezpečení (viz kapitola 7).

8.4 Jak budu jednou hospodařit

U každé domácnosti můžeme zkoumat její **rozpočet**, tj. soupis a porovnání jejích příjmů a výdajů. Pokud jsou příjmy vyšší než výdaje, rozpočet je **přebytkový** – vznikl na něm **přebytek**. V opačném případě, kdy příjmy jsou nižší než výdaje, je rozpočet **schodkový** neboli **deficitní** – vznikl na něm **schodek** neboli **deficit**. Schodkový rozpočet je znamením, že domácnost žije v daném období nad svoje možnosti.

Pokud domácnost nemá v daném období nějaký větší a dobře promyšlený výdaj nebo nečtyřl takový výdaj do budoucna, rozpočet (včetně všech případných dluhových splátek) by měl být zhruba **vyrovnaný**, tj. příjmy by se zhruba měly rovnat výdajům. Mezi výdaje ovšem řadíme také částku, kterou domácnost dává stranou tak, aby si vytvořila **rezervu** pro případné nečekané, a přitom nezbytné výdaje.

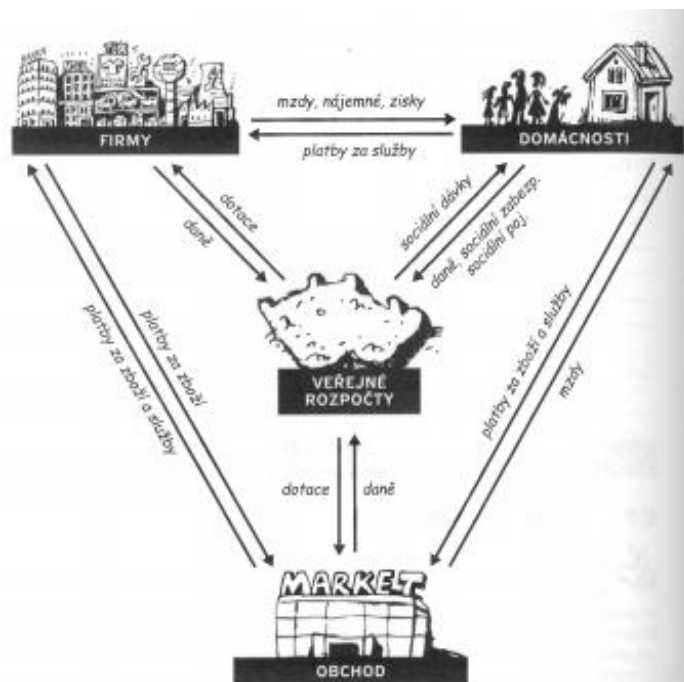
Uvedené úvahy můžeš uplatnit ve zbytku této činnosti:

Představ si, že jsi věru oslavil osmileté narozeniny a že jsi se rozhodl zcela se osamostatnit od svých rodičů.

Naleš sis pronájem malého bytu v panelovém domě, s měsíčním nájemným včetně všech služeb (vodné, stočné, elektřina, topení) 5 500 Kč.

- Do prvního sloupce tabulky zapíš stručné označení tohoto výdaje, například „nájemné a služby“, a na další řádky stručné názvy všech ostatních výdajů, které by tě v takové situaci čekaly (jídlo, oblečení atd., ale třeba také náklady na tvé koníčky). Výdaje seřaď podle důležitosti – nejdříve zapiš ty, bez kterých by ses neobešel.
- Do druhého sloupce zapiš částku, která by podle tvého názoru mohla na daný výdaj stačit v průměrném měsíci (na řádku „nájemné a služby“ bude pochopitelně částka 5 500 Kč).
- Svojí odhad průměrné měsíční výše jednotlivých výdajů v druhém sloupci probeh doma s rodiči a do třetího sloupce si zapiš, jaké výdaje bys měl v uvedené situaci podle odhadu svých rodičů na základě jejich zkušeností.

Takto peníze neustále kolují mezi lidmi, firmami a veřejnými rozpočty. Během celé této činnosti měj však na paměti, že se jedná o nesmírně zjednodušený obraz skutečné ekonomiky – v ní existuje spousta firem, obchodů a domácností nejrozličnějšího typu. Pokud je na obrázku znázorněn pohyb peněz, nemusí to pochopitelně znamenat přesun **hotovosti** (bankovek a mincí) – mnohdy jde o přesun **bezhotovostní** (převod z účtu na účet, platba kartou atd.).

Obrázek 5: Ukázky pracovních listů z učebnice pro 2. st. ZŠ

Kognitivní cíle vyučování:

- žák zná a rozumí principu hospodaření domácnosti, složených z příjmů a výdajů
- žák rozumí koloběhu peněz v ekonomice
- žák je schopen zjistit přibližnou cenu běžných a nutných výdajů a přibližně reálnou výši příjmů
- žák je schopen aplikovat matematické znalosti do finančních výpočtů
- žák je schopen analyzovat možnosti domácnosti vzhledem ke zjištěným vstupním datům – sestavit jednoduchý rodinný rozpočet
- žák ví, kam se obrátit pro informace při finančních problémech

Afektivní cíle vyučování / cíle výchovy:

- žák si je vědom zodpovědnosti za vlastní hospodaření, resp. hospodaření vlastní domácnosti
- žák si uvědomuje rizika a negativní dopady spojené se zadlužováním

Psychomotorické cíle vyučování:

- žák je schopen najít vhodné zdroje a vyhledat relevantní informace
- žák je schopen srozumitelně komunikovat o svých názorech a prezentovat výsledky své práce

Cíle vyučování v jazyce žáka / popis zvládnutí cíle:

- Umím uvést alespoň tři příklady příjmů domácností
- Umím uvést alespoň osm příkladů nejdůležitější výdajů domácností
- Umím vysvětlit rozdíl mezi hrubou a čistou mzdou
- Umím sestavit jednoduchý rozpočet domácnosti tak, aby byl vyrovnaný nebo přebytkový
- Umím popsat koloběh peněz v ekonomice při zahrnutí základních skupin – domácnosti, firmy, veřejné rozpočty a obchody – vyjmenuji konkrétní příklady, jaké finanční transakce a z jakého důvodu mezi sebou jednotlivé subjekty realizují
- Umím vysvětlit pojem spotřební koš průměrné české domácnosti, na internetu vyhledám aktuální index spotřebitelských cen
- Umím vysvětlit pojem dluhová past
- Umím vyhledat místa a organizace v nejbližším okolí, na které je možné se obrátit v případě finanční tísně nebo o radu ve finančních záležitostech

Vhodné metody výuky:

- **Konstruktivistická výuka** – při výuce vycházet z předchozích znalostí a prekonceptů žáků tak, aby nové poznatky zasadili do svého již existujícího systému znalostí a lépe pochopili smysl nových informací.
- **Kooperativní učení** – využití spolupráce pro dosažení zadaného cíle, zde především vzájemnou interakcí žáků jako např. kladení otázek, naslouchání, vyjádření a prosazení vlastního názoru, vzájemná pomoc
- **Principy podpory kritického myšlení** – využití techniky třífázového modelu učení: evokace → uvědomění si významu → reflexe

Využitelné formy výuky:

- Individuální práce
- Skupinová práce
- Moderovaná debata
- Práce s počítačem, vyhledávání na internetu a v médiích
- Konzultace s rodiči
- Modelová hra na téma koloběh peněz
- Využití matematických výpočtů a práce s MS Excel
- Exkurze - návštěva poradny pro pomoc v dluhové pasti
- Pořízení záznamu z exkurze a jeho následná prezentace (foto, video, zápis)

Odhad nutné časové dotace: 4 výukové hodiny

Požadavky na technické a materiálové vybavení:

- Možnost práce na osobních počítačích s přístupem na internet a s vybavením MS Office
- Tisk materiálů pro modelovou hru
- Jízdné na exkurzi
- Fotoaparát nebo videokamera

5. Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině

Výchovu k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině nelze v obecné rovině systematicky sledovat a popsat jako v případě školní výuky. Každá rodina je zcela specifická. Každá rodina vychází z nějakých sociálních, ekonomických a kulturních podmínek, které přímo ovlivňují způsob výchovy obecně. V současné době hovoříme o tzv. postmoderní rodině⁴⁶ a její podobu není možné vystihnout žádnou definicí. Podob mohou být tisíce. Děti v České republice vyrůstají v „tradičních“ rodinách, v neúplných rodinách, v rozvedených rodinách s novým partnerem jednoho z rodičů, v pěstounské péči, ve střídavé péči, v rodinách tvořených osobami stejného pohlaví, v rodinách nábožensky i rasově smíšených, v péči prarodičů... To vše a ještě mnoho dalších podob má postmoderní rodina.⁴⁷

Mít děti je dlouhodobá investice. Riegel označuje děti jako významné aktéry rozpočtů rodin i ekonomiky jako celku. Výchova dítěte je spojena s nemalými výdaji, děti významně ovlivňují své rodiče k řadě nákupů a investic. Jde ale o mnohem více, než jen o vynaložené náklady. **Děti pozorují, jsou svědky ekonomického chování rodičů, učí se hospodařit s penězi, ale také s časem, sledují nákupy rodičů, jsou vystaveny vlivu médií a srovnávají se s kamarády a spolužáky. Rieger říká, že tímto vším se učí šetřit anebo plýtvat.**⁴⁸

Co si myslí české rodiny o výchově k finanční gramotnosti zjišťovala v březnu 2016, ve výzkumu s názvem „Česká rodina“ Nadace pojišťovny Kooperativa. Dotazováno bylo celkem 700 rodin a jedním ze sledovaných ukazatelů byla i výchova k finanční gramotnosti. Dle zjištěných výsledků si **většina rodičů (98%) myslí, že je třeba dětem při výchově vštěpovat pravidla zacházení s penězi. Dále pak 71% rodičů uvedlo, že by těžiště výchovy k finanční gramotnosti mělo stát především na rodině.** Tento názor sdílí respondenti ve všech vzdělanostních úrovních. Výraznější zodpovědnost za výchovu k finanční gramotnosti cítí mladší rodiče.⁴⁹

⁴⁶ Možný, Rodina a společnost, 2008

⁴⁷ Rodinou je v této práci myšleno prostředí, kde dítě vyrůstá a které má největší vliv na jeho výchovu.

⁴⁸ Riegel, Ekonomická psychologie, 2007, str. 105

⁴⁹ Zdroj: <http://www.ceskarodinazije.cz/>

„Děti jsou významnými aktéry ekonomických rozpočtů rodin a ekonomiky jako celku. Kapesné v některých rodinách přesahuje minimální mzdu. Jsou významnými spotřebiteli, ovlivňují své rodiče k řadě nákupů a dalších rozhodnutí.“⁵⁰

5.1. Základní východiska výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině

Možný označuje rodinu jako základní prvek distribuce sociální nerovnosti. Děti vyrůstají v různých sociálních podmínkách, přebírají různé vzory chování, včetně způsobů hospodaření, vztahu k práci, odpovědnosti za sebe i za druhé a bezpochyby i vztahu k penězům.

„...za peníze si nekoupíme lásku, zdraví, chytré dítě ani přátelství. Peníze ovšem dávají křídla myšlenkám a nápadům, které by bez nich nikdy nevzlétly.“⁵¹

Je pravdou, že finančně zajištění rodiče pravděpodobně mohou dětem dopřát lepší vzdělávání, zprostředkovat více sociálních, kulturních i ekonomických informací, avšak není zde prokázána žádná přímá souvislost mezi „dobrým“ vychováním a finanční situací rodiny. Spíše je důležitá výchova sama. Výchovný styl, vztahy v primární i širší rodině, rodinné hodnoty a tradice, způsoby řešení problémů a v neposlední řadě v dnešní uspěchané době ochota a možnost věnovat dětem kvalitně svůj čas.

Gilbert poukazuje, že právě jen pokud dětem věnujeme svůj čas, máme šanci na ně účinně působit, vychovávat je. Zároveň ale říká, že pro rodiče a zvláště otce může být rozhodnutí věnovat čas dětem otázkou volby mezi prací a rodinou. Když rodiče mají malé děti, zpravidla ve stejný okamžik stoupají na kariérním žebříčku, mají nejvíce sil pro výkon svého povolání. Udělat si čas na děti může znamenat vzdát se kariéry a to není vůbec snadné.⁵²

V oblasti financí Gilbert doporučuje hovořit s dětmi otevřeně a narovinu.⁵³ Netřeba děti chránit před pravdou o finanční situaci v rodině. Stejně jako v ostatních oblastech výchovy, když dítě pochopí smysl a důvody konání rodičů, daleko lépe přijme realitu a do svého života si vytvoří praktickou zkušenost, jak rodiče danou situaci řešili.

Někdy je výchova k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině zúžena výhradně na otázku zda, od kolika let a jak velké dávat dětem kapesné. Na tuto otázku není v literatuře jednoznačná odpověď. Potřeba kapesného se v různých rodinách liší a to především od míry

⁵⁰ Riegel, Ekonomická psychologie, 2007, str. 105

⁵¹ Prošková, Aby vám peníze dobře sloužily, 2015, str. 5

⁵² Gilbert, O dětech a výchově, 2009, str. 14

⁵³ Gilbert, O dětech a výchově, 2009, str. 83

samostatnosti dítěte. Kapesné může být vyjádřením důvěry ze strany rodičů k dítěti, že dokáže odpovědně hospodařit, může být oceněním práce nebo školních úspěchů, ale může být i bezdůvodné, kdy rodiče prostě dávají dětem peníze a nestarají se o to, jak s nimi naloží.

Kapesné samo o sobě dítě nic nenaučí, ale může být velice dobrým prostředkem výchovy k hospodaření s penězi, pokud je poskytováno smysluplně a dle jasných pravidel a podmínek.

5.2. Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti v praxi

Rodiče zpravidla nemají možnost děti seznámit s konkrétními finančními produkty či ekonomickými teoriemi, mají však možnost na děti působit v mnoha zásadních oblastech, které přímo finanční a ekonomickou gramotnost v praxi ovlivňují.

Inspirací pro výchovu může být kniha „Jsi mnohem víc než jen to, co máš!“ Dr. Wayna Dyera.

Doporučuje posilovat u dětí tyto hodnoty a přesvědčení:⁵⁴

- **Jsi mnohem víc než jen to, co máš!** – to nejcennější na člověku je ukryto uvnitř, není na první pohled vidět – láska, dobrota, ochota pomoci...
- **Kupuj jen to, na co máš** – neutrácej víc, než si můžeš dovolit. Přijmi tuto skutečnost a zároveň pracuj na tom, po čem toužíš.
- **Nezáleží na tom, co mají ostatní** – závidět je zbytečná energie, je lepší ji využít na realizaci svých snů.
- **Ty máš moc získat vše, co chceš** – jdi za svými sny.
- **Peníze nevytvářejí štěstí** – bohatý život se dá žít i bez peněz, ty skutečně důležité věci v životě jsou zadarmo.
- **Každá práce je důležitá** – neohrnuj nos nad žádnou prací, každá práce je důležitá. Chceš-li dělat práci svých snů, studuj a připravuj se na ni.
- **Je zde dostatek pro každého, včetně tebe** – hojnost je něco jiného než bohatství, pěstuj optimismus a uč se těšit se z běžných radostí života – přátelství, smích, láska, příroda...
- **Vydělal sis to – užij si to!** – buď hrdý na svou práci a užij si svou odměnu. Není třeba se cítit provinile, když poctivou prací vyděláš víc než ostatní.

⁵⁴ Dyer, Jsi mnohem víc než jen to, co máš!, 2012

Děti s pevnými základy v těchto životních hodnotách budou daleko lépe odolávat lákavým nabídkám současného světa.

Rodiče mohou využít jako inspiraci pro čtení a následné povídání výchovné pohádky. Česká autorka Denisa Prošková vydala v roce 2015 velice čtivou knížku pohádek pod názvem „Aby vám peníze dobře sloužily...a nikam vám neuletěly“. Srozumitelným jazykem a humornou formou přináší krátké příběhy Adama a Adélky Penízkových a jejich rodiny právě z oblasti financí a hospodaření.

Ukázka z kapitoly Černý pasažér: *„Lukáš si zadělal na potíže tím, že jezdil po Praze načerno. Někdy si zapomněl průkazku a jindy peníze na kupón raději utratil za něco jiného. Za tři roky ho revizoři chytili dvanáctkrát. Na lži, že nemá u sebe občanku, neměl nervy, a tak si ho pokaždé zapsali a dostal papír na pokutu. Doma se samozřejmě nechlubil, vypsany doklad zastrčil do šuplete a vypustil ho z hlavy. Pořád se nic nedělo a nakonec odjel na ten rok do Ameriky.*

A najednou prásk ho: sto osmdesát tisíc korun! Přišel na to tím nejdebilnějším způsobem. Když chtěl vybrat ze svého účtu peníze, bankomat mu žádné nedal. Exekutoři, kterým pražský dopravní podnik předal pokuty k vymáhání, prostě napsali do banky, že u nich má dluh velký jako kráva, a účet mu zablokovali. A to vlastně dopadl ještě dobře. Taky u nich doma mohli jedno dne exekutoři zazvonit, oblepit žlutýma papírkama s nápisem ZABAVENO u Lukášových rodičů všechny věci a to by byl teprve mazec! To by rodiče koukali!

Rozhostilo se ticho. Sevřel se mi žaludek. Sto osmdesát tisíc jsem ještě nikdy neviděl. Ticho jako první prolomil děda: „Nebudu ted’ řešit, že jsi jezdil na černo. Zajímá mě, proč si o ničem neřekl vašim, dokud šlo jen o malou pokutu?“ „Já jsem jim nechtěl přidělovat starosti,“ pípнул Lukáš. „Jó? Ta to se ti opravdu povedlo. Pěkně ti děkujeme. Ted’ jsme všichni, jak že se to v Americe říká? Happy? Ted’ jsme všichni tak happy, až jsme z toho úplně uheppovaný,“ rozhorlil se děda.

Pak nás s babičkou poslali sníst si svačinu do vedlejší místnosti. Prý se musí poradit...“⁵⁵

⁵⁵ Prošková, Aby vám peníze dobře sloužily..., 2015, str. 50 - 51

6. Závěr teoretické části

Finanční a ekonomická gramotnost má na rozdíl od matematické či čtenářské gramotnosti, které lze chápat jako její základ, dva zcela specifické rozměry:

a) Je časově omezená

Legislativní normy, finanční produkty, ekonomické podmínky, informační technologie, bezpečnostní rizika i vlastní sociální a finanční situace se v průběhu života člověka mění. Co se naučí děti ve škole a v rodině s největší pravděpodobností nebude v jejich dospělosti již stačit. Udržet si finanční a ekonomickou gramotnost znamená se neustále vzdělávat a zajímat se o aktuální dění ve společnosti i ve světě.

b) Naopak není omezena na rozumové znalosti, ale nutně přesahuje do emoční a morální stránky člověka

Mít rozumové znalosti pro finanční a ekonomickou gramotnost nestačí. Je třeba naučit se odolat svůdným nabídkám tržní ekonomiky, žít svůj život více v módu „být“ než „mít“, umět se dobře rozhodovat, řešit problémy a v neposlední řadě také chránit to, co je zdánlivě zdarma, ale ve skutečnosti dává smysl lidskému bytí.

Vzhledem k širokému záběru problematiky finanční a ekonomické gramotnosti se jeví jako vhodné propojit výchovu v rodině i ve škole. Obě instituce však mají své příležitosti i limity. Promyšlené využití příležitostí může ve výchově k finanční a ekonomické gramotnosti položit základ pro spokojený život budoucího dospělého člověka. Naopak omezení vycházející z limitů může být promarněnou příležitostí bez většího efektu ve škole, nebo v tom horším případě, předáním vzorců vysoce rizikového jednání a rozhodování v rodině.

Hlavní příležitosti a limity školy a rodiny:

ŠKOLA

příležitosti:

- Spolupráce s odborníky
- Kvalifikovaní učitelé
- Metodická podpora MŠMT
- Možnost skupinové práce dětí
- Pro děti zajímavé téma
- Vhodné pro využití metody kritického myšlení i zážitkové pedagogiky

limity:

- Nejednotný přístup škol k finanční gramotnosti – různá kvalita
- Nekvalifikovaní učitelé
- Volba nevhodných forem či metod výuky
- Nedostatek časové dotace

RODINA

příležitosti:

- Cílené předávání odborných znalostí
- Zásadní vliv rodiny na formování osobnosti
- Přejímání dobrých vzorců chování, jednání a řešení problémů
- Přejímání vhodných modelů hospodaření
- Děti rády přijímají zodpovědnost a jsou samostatné
- Možnost zapojení širší rodiny
- Kapesné s jasnými pravidly
- Společné čtení naučných pohádek

limity:

- Nedostatečné odborné znalosti rodičů
- Přejímání nevhodných modelů chování, jednání a řešení problémů
- Přejímání nevhodných modelů hospodaření
- Nevhodný výchovný styl
- Nedostatek času či nezájem rodičů

EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část této práce má dvě samostatné části a zaměřuje se na dvě samostatné cílové skupiny respondentů. První cílovou skupinou jsou učitelé a zde zjišťuji, jak konkrétně pojmají a za jakých podmínek realizují výuku k finanční a ekonomické gramotnosti na 2. stupni základních škol v České republice.

Druhou cílovou skupinou jsou mladí dospělí ve věku 18 – 26 let, kteří studovali základní školu v době, kdy finanční a ekonomická gramotnost byla zařazena do školního kurikula spíše výjimečně. Zajímá mne, jaké jsou jejich konkrétní znalosti v oblasti ekonomických pojmů v porovnání s jejich subjektivním hodnocením výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti ve škole a v rodině.

7. Jak realizují současní učitelé výuku finanční gramotnosti v praxi

7.1. Cíl výzkumu

Cílem tohoto výzkumu je zjistit, jak současní učitelé na 2. stupni vybraných základních škol realizují výuku finanční a ekonomické gramotnosti, čemu věnují největší pozornost a zda mají dostatek informací a podpory k výuce.

7.2. Metodologie sběru dat

Pro tento pedagogický výzkum jsme zvolila metodu kvantitativního deskriptivního šetření podle M. Chrásky, za použití dotazníku vlastní konstrukce. Oslovila jsem náhodným výběrem 13 základních škol, 3 z nich jsem navštívila osobně a 10 dotazníků jsem po předchozí telefonické dohodě obdržela emailem. Na otázky odpovídali učitelé, kteří mají v kompetenci výuku finanční gramotnosti.

Dotazník obsahoval tři otázky zjišťující fakta a dvě otázky zjišťující subjektivní názor učitele. Dotazník je přiložen jako příloha č. 1 této práce.

7.3. Výzkumný vzorek

Dvanáct škol má formu státní příspěvkové organizace, jedna škola je společností s ručením omezeným a vybírá od svých žáků školné.

Účastníci výzkumu:

Základní škola Dobříš, Komenského nám. 35, okres Příbram

2. základní škola Dobříš, Školní 1035, okres Příbram

Základní škola Řevnice, Školní 600, okres Praha – západ

Základní škola Dobřichovice, 5. května 40, okres Praha – západ

Základní škola Černošice, Pod Školou 447, okres Praha – západ

Základní škola a mateřská škola Josefa Kubálka, Karla Majera 370, Všenory, okres Praha - západ

1. základní škola Plzeň, Zápvní 18, okres Plzeň

Základní škola Martina Luthera, s.r.o., Školní náměstí 1, Plzeň, okres Plzeň

Základní škola, Štefánikova 566, Hradec Králové, okres Hradec Králové

Základní škola Olomouc, Stupkova 16, okres Olomouc

Základní škola a mateřská škola Lutín, Školní 80, okres Olomouc

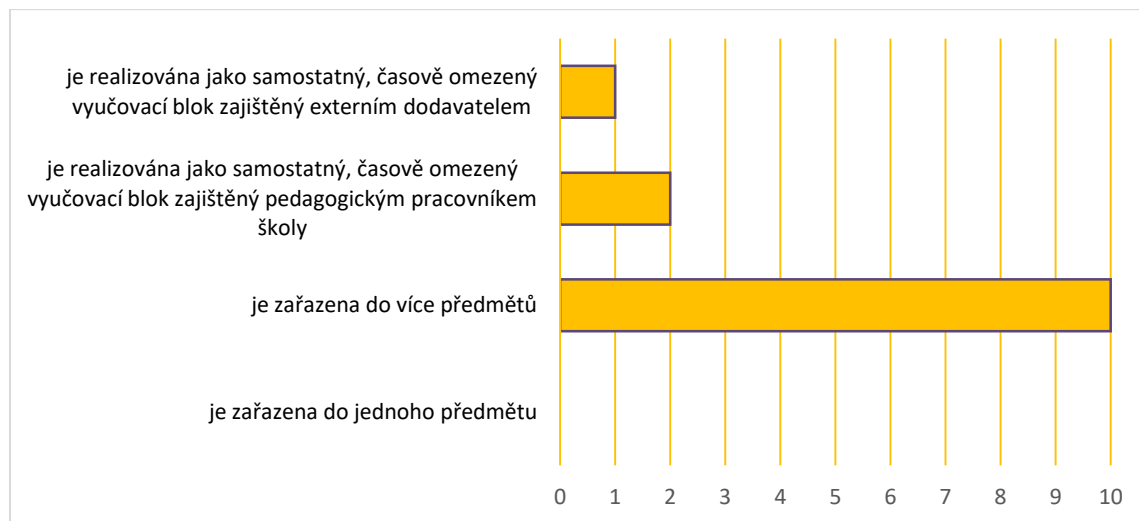
Základní škola Františka Josefa Řezáče, Školská 44, Liteň, okres Beroun

1. základní škola Hořovice, Komenského 1245, okres Beroun

7.4. Výsledky výzkumu

Otázka č. 1

Jak je realizována výuka finanční gramotnosti na Vaší škole?

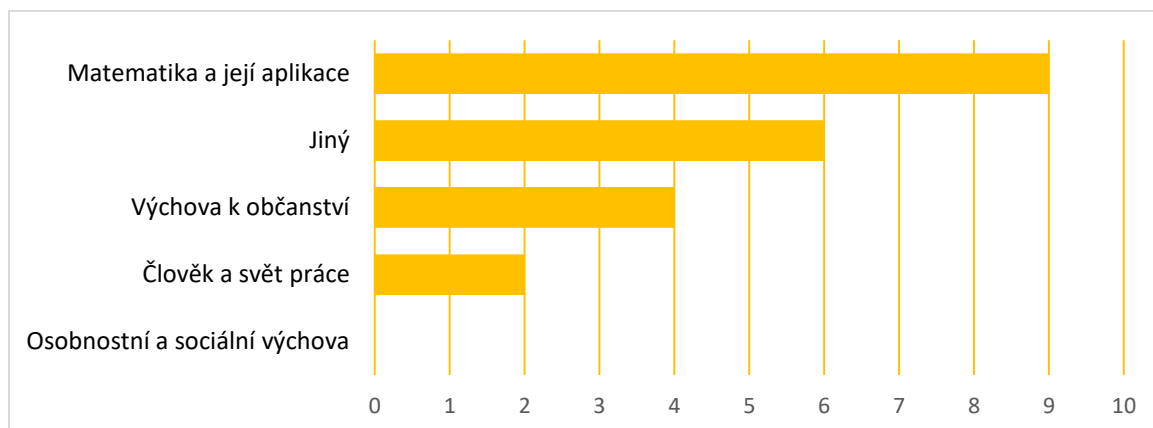

Graf 1: Způsoby realizace výuky finanční gramotnosti

Naprostá většina, 10 z 13 dotazovaných učitelů uvedlo, že výuka finanční gramotnosti je realizována paralelně ve více předmětech. Jen jedna škola využívá pro výuku externího dodavatele a dvě realizují výuku jako samostatný blok na rámec běžné výuky.

Otázka č. 2

Do kterých vzdělávacích oblastí podle RVP pro základní vzdělávání finanční gramotnost zařazujete?

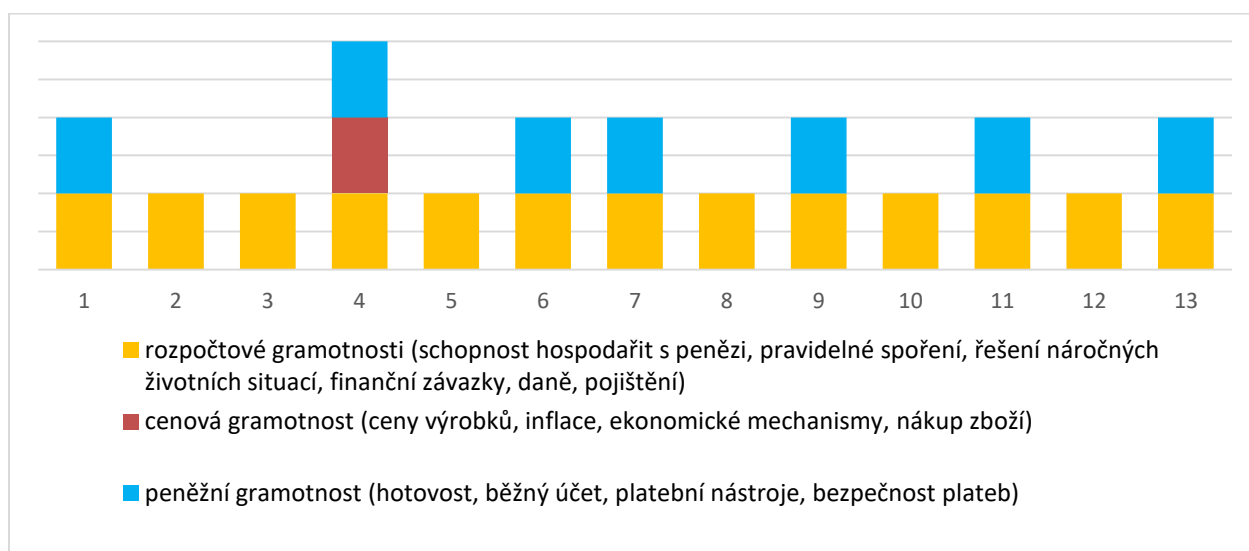

Graf 2: Zařazení výuky finanční gramotnosti podle oblastí RVP

Devět z oslovených škol zařazuje výuku do předmětů oblasti Matematika a její aplikace, čtyři do předmětů oblasti Výchova k občanství a dvě do předmětů oblasti Člověk a svět jeho práce. Dvě školy realizují výuku v rámci volitelného předmětu Základy ekonomie a účetnictví pro 9. ročník (obě nad rámec výuky v předmětech oblasti Matematika a její aplikace). Tři školy v okrese Praha-západ realizují výuku samostatných časových blocích v tzv. projektových dnech „Projekt rozumíme penězům“.

Otázka č. 3

Které tematické části finanční gramotnosti věnujete při výuce největší pozornost?

Graf 3: Jakým tematickým částem finanční gramotnosti je věnována největší pozornost

Všech třináct dotázaných škol se zaměřuje tematicky na tzv. rozpočtovou gramotnost, sedm škol zařazuje peněžní gramotnost, a jen jedna škola uvedla, že vyučuje také cenovou gramotnost.

Otázka č. 4

Je tematika finanční gramotnosti pro žáky zajímavá?

Ano	7
Spíše ano	5
Spíše ne	1

12 z 13 dotázaných učitelů si myslí, že témata finanční gramotnosti jsou pro žáky zajímavá.

Otázka č. 5

Máte dostatek informací a učebních pomůcek pro výuku finanční gramotnosti?

Ano	7
Spíše ano	5
Spíše ne	1

12 z 13 dotázaných učitelů se domnívá, že má pro výuku finanční gramotnosti dostatek informací a učebních pomůcek. Jedna škola, kde si učitel myslí, že spíše nejsou dostupné pomůcky a informace, řeší výuku pomocí externího dodavatele.

8. Znalost základních ekonomických pojmů u mladých dospělých

8.1. Cíl výzkumu

Cílem této části výzkumu bylo zjistit, jaká je znalost základních ekonomických pojmů mezi mladými dospělými a jak zjištěné výsledky korelují s jejich subjektivním hodnocením výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti v rodině a ve škole.

8.2. Metodologie sběru dat

I pro tuto druhou část zjišťování jsem zvolila metodu kvantitativního deskriptivního výzkumu, formou dotazníku vlastní konstrukce, šířený přes webový portál Survio.com ke sběru anonymních odpovědí.

Dotazník obsahoval položky zjišťující základní fakta o účastnících výzkumu:

- věk
- aktuálně studující či pracující

Položky zjišťující mínění:

- jaká byla finanční situace rodiny, ve které dotazovaný vyrůstal
- jak rodiče komunikovali o finanční situaci v rodině a zda cíleně učili dotazovaného hospodařit s rodinným rozpočtem
- jak dotazovaný hodnotí vzdělání v oblasti ekonomie a financí získané ve škole

Položky zjišťující znalosti základních ekonomických pojmů:

- 9 otázek z okruhů peněžní, cenové a rozpočtové gramotnosti

Dotazník je přiložen jako příloha č. 2 této práce.

8.2.1. Index finanční gramotnosti

Zhodnocení znalostí účastníků výzkumu bylo provedeno spočítáním tzv. **indexu finanční gramotnosti**, který je podílem počtu správných odpovědí k celkovému počtu otázek.

Hodnota 1 označuje správné zodpovězení všech otázek, **hodnota 0** všechny odpovědi nesprávné.

Celkový index finanční gramotnosti je pak aritmetickým průměrem individuálních indexů finanční gramotnosti.

Pro posouzení vypovídající hodnoty získaných dat jsem použila statistické metody:

Směrodatná odchylka / rozptyl

- směrodatná nebo také standardní odchylka je nejpoužívanější mírou variability získaných dat
- jedná se kvadratický průměr odchylek od aritmetického průměru
- malá hodnota značí podobnost získaných výsledků, vysoká hodnota pak fakt, že získané dílčí hodnoty jsou velmi rozdílné od aritmetického průměru a pak tento průměr nemá velkou vypovídací hodnotu
- pro výpočet jsem použila funkci MS Excel „SMDOCH.VÝBĚR“

8.3. Výzkumný vzorek

Sběr dat proběhl přes webový portál Survio.com pomocí anonymního dotazníku v době od 26. 6. – 25. 7. 2016.

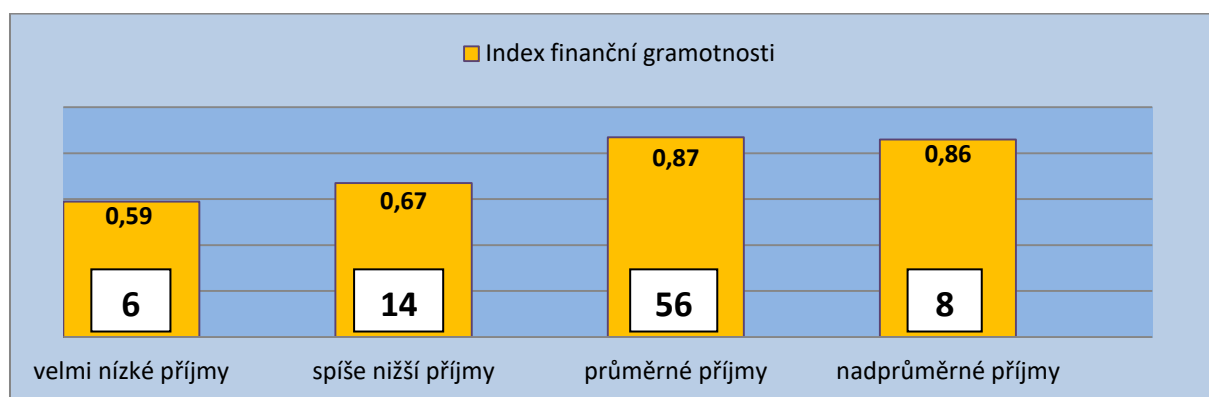
Výzkumu se zúčastnilo celkem 84 respondentů ve věkovém 18 – 26 let.

8.4. Výsledky výzkumu znalosti základních ekonomických pojmů

Průměrný index znalosti základních ekonomických pojmů činí **0,81**.

Směrodatná odchylka získaných dat činí **0,24**. Nízká hodnota značí, že se ve zkoumaném vzorku neobjevují výrazné odchylky od průměru a průměr lze považovat za vypovídající.

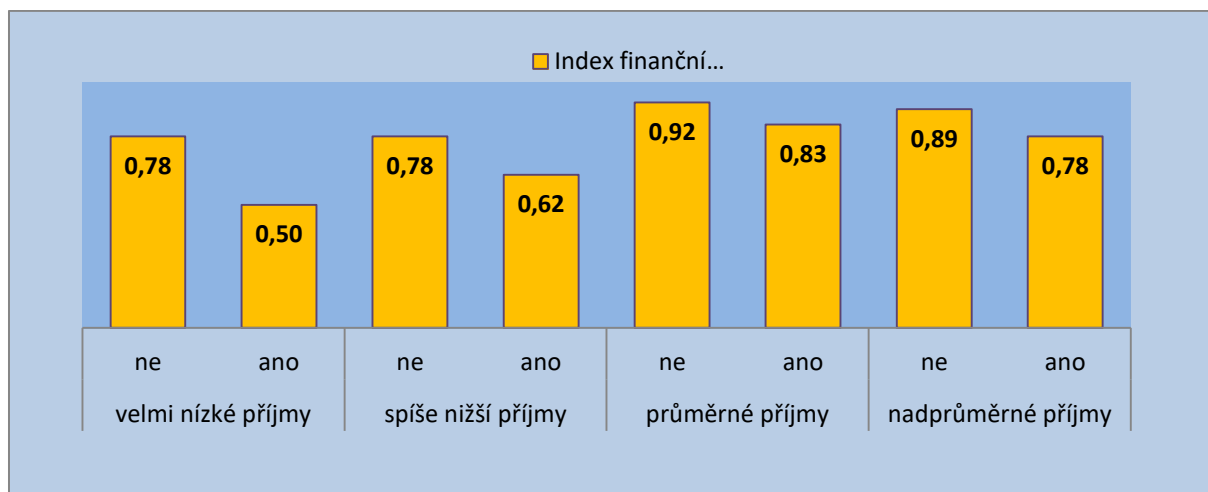
Vliv subjektivně vnímané finanční situace rodiny na zjištěný index finanční gramotnosti

Graf 4: Index finanční gramotnosti respondentů dle subjektivně vnímané finanční situace rodiny

76% respondentů, celkem 64, vnímá finanční situaci rodiny, ve které vyrůstali, jako průměrnou nebo nadprůměrnou. U této skupiny zjištěný index finanční gramotnosti dosahuje vysoké hodnoty 0,86 a 0,87. Hodnoty naměřeného indexu u nižšího hodnocení finanční situace rodiny mají klesající tendenci.

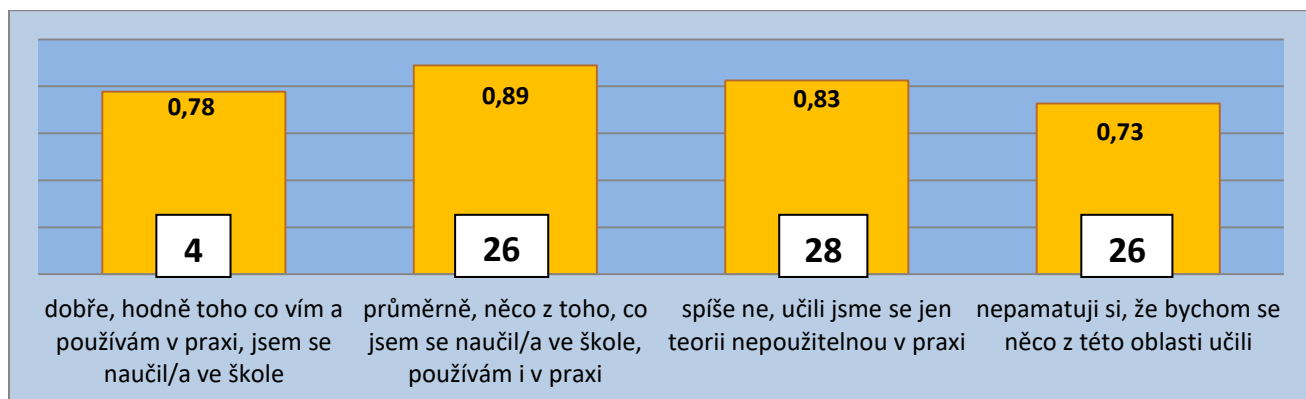
Vliv subjektivně vnímané finanční situace rodiny a zároveň cílené výchovy k finanční gramotnosti v rodině

Graf 5: Index finanční gramotnosti respondentů dle subjektivně vnímané finanční situace rodiny a zároveň cílené výchovy k finanční gramotnosti v rodině

Předchozí graf rozšířený o hledisko, zda si respondenti vzpomínají, že je rodiče cíleně učili hospodařit s penězi a probírali s nimi finanční situaci rodiny. Je překvapivé, že ve všech čtyřech skupinách je naměřený index nižší u těch respondentů, kteří se vyjádřili, že si pamatují, že je rodiče vychovávali k finanční gramotnosti.

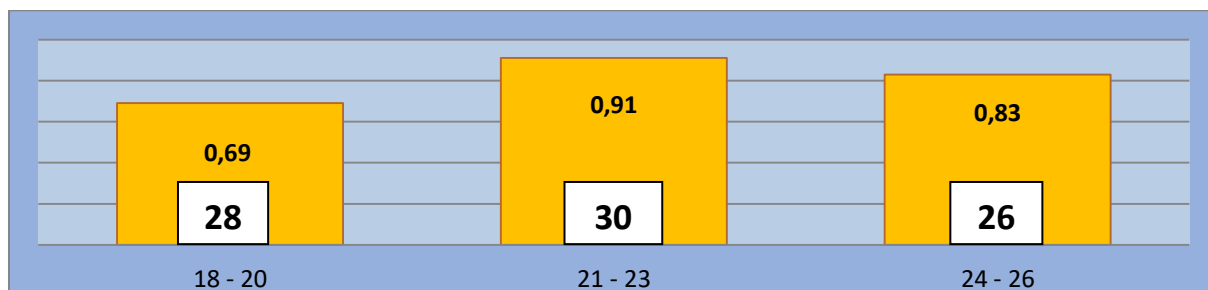
Subjektivní hodnocení míry vlivu školy na současné znalosti v oblasti finanční gramotnosti

Graf 6: Index finanční gramotnosti respondentů dle subjektivního hodnocení míry vlivu školy na současné znalosti

Celkem 54 respondentů, tj. 64% všech účastníků se vyjádřilo, že necítí žádný konkrétní přínos školy do svých znalostí v oblasti finanční gramotnosti. Jen 4 účastníci výzkumu uvedli, že ve svých znalostech čerpají z toho, co se naučili ve škole. Maximální rozdíl v naměřeném indexu v jednotlivých sledovaných skupinách je minimální, pouze 0,16.

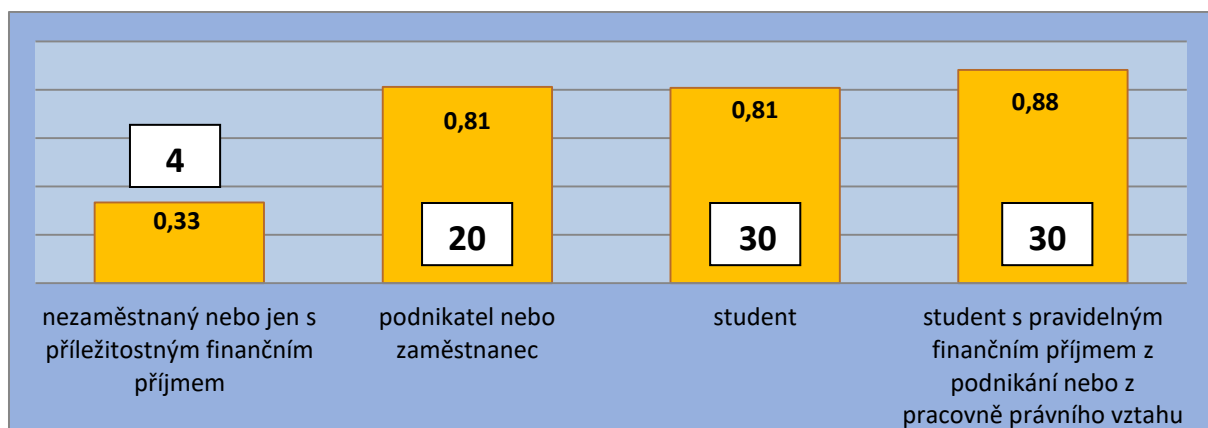
Dosažené výsledky finanční gramotnosti u jednotlivých věkových skupin

Graf 7: Index finanční gramotnosti respondentů dle věkových skupin

V rámci věkových skupin je naměřený index finanční gramotnosti nejnižší u skupiny 18 – 20 let a nejvyšší u skupiny 21 – 23 let.

Dosažené výsledky finanční gramotnosti v členění dle aktuálního stavu respondenta

Graf 8: Index finanční gramotnosti respondentů dle aktuálního stavu

71% respondentů aktuálně studuje a 50% z nich má pravidelný finanční příjem. Celkově má 60% respondentů pravidelný finanční příjem. Jen 5% respondentů jsou nezaměstnaní nebo jen s příležitostným příjmem a v právě tato skupina vykazuje výrazně nejnižší znalosti v oblasti ekonomických pojmů.

9. Zhodnocení empirické části

Dle RVP ZV je rozhodnutí o tom, jakou podobu bude mít vzdělávání finanční gramotnosti na dané škole v pravomoci ředitelů škol. Výsledky výzkumu ukazují, že ředitelé využívají různé varianty zařazení tohoto tématu do školního vzdělávacího plánu.

77% dotázaných učitelů uvedlo, že realizují na svých školách výuku finanční gramotnosti ve více předmětech. Dle členění RVP nejvíce v oblasti Matematika a její aplikace, méně pak v oblastech Výchova k občanství a Člověk a svět práce. Tři školy volí formu tzv. projektových dnů.

Jednoznačná preference oblasti Matematika a její aplikace je překvapivá, protože očekávané výstupy RVP pro 9. roční největší těžiště znalostí v oblasti finanční gramotnosti vidí v oblasti Člověk a společnost, resp. Člověk a svět práce.

Tomuto zjištění koresponduje s vyjádřením učitelů, že při výuce věnují nejvíce pozornosti tzv. rozpočtové gramotnosti (schopnost hospodařit s penězi, pravidelné spoření, řešení náročných životních situací, finanční závazky, daně a pojištění). Většina těchto znalostí se pojí s logickým myšlením a počítáním. Jen polovina škol věnuje pozornost znalostem cenové gramotnosti, tedy spíše ekonomickým pojmům (ceny výrobků, inflace, ekonomické mechanismy, nákup zboží) a jen jeden z učitelů jmenoval peněžní gramotnost (hotovost, běžný účet, platební nástroje, bezpečnost plateb).

Většina učitelů se domnívá, že finanční gramotnost je pro žáky zajímavá a současně většina se vyjádřila, že mají dostatek informací a učebních pomůcek.

První výzkum ukázal jen základní trendy ve výuce finanční gramotnosti na základních školách. Nevypovídá o kvalitě ani hloubce poskytovaného vzdělání.

Domnívám se, že nikoli rozsah a konkrétní zařazení do určité vzdělávací oblasti dávají záruku dobrého vzdělání, ale právě jeho kvalita ano.

V druhé části výzkumu jsem se snažila zjistit, jaká je reálná finanční gramotnost u mladých dospělých v návaznosti na jejich subjektivní hodnocení toho, jak na ně v dětství působila rodina a škola. Výsledky zjištěných hodnot označuji indexem finanční gramotnosti, avšak je třeba říci, že v anonymním dotazníku vyplňovaném přes webové stránky není možné hovořit přímo o finanční gramotnosti. Jsem schopna zjistit pouze porozumění daným ekonomickým termínům.

Průměrný výsledek znalostí, tedy index finanční gramotnosti vyšel velice dobře na hodnotě 0,81 s tím, že ve výzkumném vzorku nebyly zjištěny významné odchylky.

Individuální výsledky jsem posuzovala ve skupinách podle subjektivního hodnocení finanční situace rodiny, podle subjektivně vnímaného vlivu školy na současné znalosti a také dle věku a aktuálního stavu účastníků.

Vzhledem k dosti konzistentním výsledkům jsem výraznější rozdíly v jednotlivých skupinách zaznamenala v těchto hlediscích:

- Index finanční gramotnosti je cca 28% nižší než průměr u skupiny, která vyrůstala v rodině s velmi nízkými příjmy a o 17% nižší u skupiny se spíše nižšími příjmy
- Ve všech skupinách dle finančního příjmu rodiny dosáhli lepších výsledků ti respondenti, kteří si nepamatují, že by je rodiče cíleně vychovávali k hospodaření s penězi a rozebírali s nimi finanční situaci rodiny
- O 25% nižší výsledek vykazuje věková skupina 18 – 20 let oproti skupině 21 – 23 let. Skupina 24 – 26 naopak mírně klesá.
- Velký propad výsledku jsem zaznamenala jen v členění dle stavu, kde čtyři respondenti v kategorii nezaměstnaný nebo jen s příležitostným finančním příjmem dosáhli na hodnotu 0,33, tj. o 59% méně, než průměrný index finanční gramotnosti

Naopak zcela minimální rozdíly v indexu finanční gramotnosti jsou ve skupinách posuzujících míru vlivu školy. Rozdíl mezi „nepamatuji si, že bychom se učili něco z této oblasti“ a „škola mě připravila dobře, hodně toho co vím, jsem se naučil ve škole“ je rozdíl pouze 0,16 bodů.

10. Závěr

Výchova k finanční gramotnosti je dlouhodobý proces. Učíme a vychováváme děti k něčemu, co plně využijí pravděpodobně až za mnoho let v dospělosti. A ještě hůř, vychováváme je pro svět, který netušíme, jaký bude. Současný vývoj napovídá, že spějeme ke stále větší globalizaci a digitalizaci. Prohlubují se rozdíly mezi bohatými a chudými, střední třída mizí. Evropská unie pravděpodobně oslabí ve svém vlivu, naopak vliv na světovou ekonomiku výrazně posiluje Rusko a Čína. Hrozba terorismu se zatím zdá být daleko, ale to může být jen iluze, vzdálenosti v současné době jsou jen velmi relativní. Ekonomické zájmy často vítězí nad zájmy a potřebami lidí i přírody. Jaký bude svět a konkrétně svět ekonomie a financí za dvacet let dnes tušíme jen přibližně.

K čemu máme tedy děti vychovávat?

Ve své práci jsem se zamýšlela nad problematikou výchovy k finanční a ekonomické gramotnosti z několika různých úhlů pohledu. V současné době je toto téma jedním z klíčových pro přípravu dětí na plnohodnotný život. Je třeba, aby se o sebe a svou budoucí rodinu uměly postarat a dokázaly se dobře orientovat v prostředí tržní ekonomiky.

O finanční a ekonomické gramotnosti se hodně hovoří a je součástí mezinárodních dokumentů o vzdělávání, ke kterým se hlásí i Česká republika. Čím více dokumentů jsem prostudovala, tím více otázek mne napadalo. V dokumentech, včetně Rámcového vzdělávacího programu, je jen velice málo konkrétních informací. Učinila jsem analýzu a vyhledala všechny oblasti, ve kterých se o finančních nebo ekonomických otázkách hovoří. Co přesně bude zařazeno a v jakém rozsahu rozhoduje ředitel školy. Je velmi pravděpodobné, že i kvalita vzdělávání je v různých školách různá.

Výzkum, který jsem realizovala na malém vzorku škol, ukazuje, že učitelé realizují největší část výuky k finanční gramotnosti v oblasti Matematika a její aplikace. Domnívám se, že je to proto, že matematika nabízí prostor pro konkrétní početní úlohy například z oblasti úroků či pojištění. Výzkum rozšířený na rozsah a konkrétní témata by mohl dát lepší odpovědi na otázku kvality vzdělání.

V počátku sestavování této práce jsem se domnívala, že výchova k finanční a ekonomické gramotnosti má dvě rovnocenné složky, jednu znalostní a druhou v oblasti chování, postojů a životních priorit. Nyní se domnívám, že složka druhá je z hlediska přípravy dítěte na budoucí život výrazně důležitější.

Myslím si, že znalost konkrétních finanční výpočtů a produktů je z hlediska výuky jednodušší a měření a hodnocení těchto znalostí je možné v podstatě ihned. Postojovou a hodnotovou výchovu lze měřit jen obtížně a pro školu může být i problematické ji konkrétně zařadit do školního kurikula. Tento úkol je v rukou konkrétních učitelů.

Pro finanční a ekonomické rozhodování v dospělosti bude třeba logiky, ale také schopnosti řešit problémy, umět se rozhodovat, přijmout osobní zodpovědnost za svá rozhodnutí, orientovat se v záplavě informací, odolávat tlaku médií, umět se prosadit a v neposlední řadě si uchovat své životní hodnoty a postoje.

Eva Zamrazilová, někdejší vrchní ředitelka a členka bankovní rady České národní banky napsala v roce 2008 do úvodu knihy Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia⁵⁶: „*Finanční a ekonomická gramotnost nemůže mít dostatečnou oporu v domácí výchově, protože ani generace rodičů dnešních teenagerů nemohla získat dostatečnou zkušenost s finančními produkty běžnými v tržní ekonomice. Rovněž v oblasti školní výuky chybí nejen návaznost na tradice, ale také kvalitní a systematické učební pomůcky.*“

Autorka tohoto prohlášení vychází z historické skutečnosti, že několik současných generací prožilo velkou část svého života v socialistickém systému řízení ekonomiky a nenaučilo se pohybovat v podmínkách tržní ekonomiky. Po roce 1989 byly do nových tržních podmínek doslova vrženy bez možnosti se připravit a doplnit si potřebné znalosti a dovednosti. Dnešní rodiče dětí a mládeže patří do generace, která v období demokratické společnosti dospívala a byla přímo konfrontována s lákavými nabídkami tržní ekonomie.

Ačkoli je historický kontext daný, dovolím si s tvrzením Evy Zamrazilové souhlasit jen částečně. Možná nemají všichni rodiče dostatečné znalosti v oblasti finančních produktů a tržní ekonomie, ale jejich role při formování charakteru, postojů a hodnot je zcela nezastupitelná.

Výchova k finanční a ekonomické gramotnosti, kdy společně působí škola i rodina, vzájemně využívají svých možností a příležitostí a vzájemně se doplňují, je tím nejlepším, co můžeme v tuto chvíli udělat pro naše děti, abychom je připravili na dobu budoucí a neznámou.

⁵⁶Skořepa, Skořepová, Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: výchova k občanství: stát a hospodářství, 2008

Použitá literatura a zdroje

DYER, Wayne W. a Kristina TRACY. *Jsi mnohem víc než jen to, co máš! : hojnost znamená víc než peníze*. Ilustroval Stacy Heller BUDNICK. Praha: Keltner, 2012. ISBN 978-80-904708-7-3.

FROMM, Erich. *Mít, nebo být?*. Vyd. tohoto překladu 2. Překlad Jan Lusk. Praha: Aurora, 2014. ISBN 978-80-7299-106-8.

FUTURELAB. *Digital literacy across the curriculum* [online]. Bristol: 2010. [cit. 2016-07-20]. Dostupné: http://www.open.edu/openlearnworks/pluginfile.php/5947/mod_resource/content/1/digital_literacy.pdf

GILBERT, Guy. *O dětech a výchově*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-609-4.

Gramotnosti ve vzdělávání [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2011 [cit. 2016-06-14]. ISBN 978-80-87000-74-8. Dostupné: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/06/Gramotnosti_ve_vzdelavani_soubor_studii1.pdf

HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. Studium. ISBN 80-7178-198-3.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4674-6.

HESOVÁ, Alena. *Katalog materiálů pro rozvoj finanční gramotnosti*. Vyd. 1. (tištěné). Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2014. ISBN 978-80-7481-087-9. Dostupné: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=63902&view=2939>

KLÍNSKÝ, Petr. *Finanční gramotnost: obsah a příklady z praxe škol*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. ISBN 978-80-87063-13-2.

Macmillanův slovník moderní ekonomie. 4. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1993. ISBN 80-856-05-42-2.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. Praha: MF ČR, 2010 [cit. 2016-06-14]. Dostupné:

http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovna-koncepci/financni-vzdelavani/narodni_strategie_financniho_vzdelavani_mf2010.pdf

MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách* [online]. Praha: MF ČR, MŠMT ČR, MPO ČR, 2007 [cit. 2016-06-14]. Dostupné: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/system-budovani-financni-gramotnosti-na-zakladnich-a-strednich-skolach>.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.

NOVÁKOVÁ, Vladimíra a Věroslav SOBOTKA (eds.). *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2., aktualiz. vyd. Praha: COFET, 2011. ISBN 978-80-904396-1-0.

PISA, *PISA 2012 Results: Students and Money Financial Literacy Skills for the 21st century* [online]. Paris: 2014 ISBN 978-92-64-20808-7. Dostupné: <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>

PROŠKOVÁ, Denisa. *Aby vám peníze dobře sloužily:...a nikam neuletěly*. Praha: Romax - Roman Minařík, 2015. ISBN 978-80-905771-1-4.

SKOŘEPA, Michal a Eva SKOŘEPOVÁ. *Finanční a ekonomická gramotnost pro základní školy a víceletá gymnázia: výchova k občanství: stát a hospodářství*. Praha: Scientia, 2008. ISBN 978-80-86960-41-8.

SKOŘEPOVÁ, Eva. *Finanční gramotnost pro 1. stupeň ZŠ: o penězích a hospodaření*. 3. vyd. Praha: Fragment, 2014. Finanční gramotnost. ISBN 978-80-253-2175-1.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

WORDL ECONOMIC FORUM, *New Vision for Education Unlocking the Potential of Technology* [online]. Geneva: World Economic Forum, 2007 [cit. 2016-06-14]. Dostupné: https://www.bcgperspectives.com/Images/New_Vision_for_Education_WEF_2015.pdf

Seznam obrázků

Obrázek 1: Výsledky výzkumu PISA 2012	20
Obrázek 2: Dovednosti 21. století (vlastní překlad).....	22
Obrázek 3: Digitální gramotnost (vlastní překlad).....	24
Obrázek 4: Ukázky pracovních listů z učebnice pro 1. st. ZŠ	38
Obrázek 5: Ukázky pracovních listů z učebnice pro 2. st. ZŠ	42

Seznam grafů

Graf 1: Způsoby realizace výuky finanční gramotnosti	52
Graf 2: Zařazení výuky finanční gramotnosti podle oblastí RVP	53
Graf 3: Jakým tematickým částem finanční gramotnosti je věnována největší pozornost	53
Graf 4: Index finanční gramotnosti respondentů dle subjektivně vnímané finanční situace rodiny	56
Graf 5: Index finanční gramotnosti respondentů dle subjektivně vnímané finanční situace rodiny a zároveň cílené výchovy k finanční gramotnosti v rodině	57
Graf 6: Index finanční gramotnosti respondentů dle subjektivního hodnocení míry vlivu školy na současné znalosti	57
Graf 7: Index finanční gramotnosti respondentů dle věkových skupin	58
Graf 8: Index finanční gramotnosti respondentů dle aktuálního stavu	58

Seznam zkratk

RVP / Rámcový vzdělávací program

RVP ZV / Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

OECD / Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

EU / Evropská unie

ČR / Česká republika

PISA / Programme for International Student Assessment /organizace OECD

SBFG / Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách

ZŠ / Základní škola

DPH / Daň z přidané hodnoty